

Ege Coğrafya Dergisi Aegean Geographical Journal

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd>

e-ISSN: 2636-8056

Received: 2 November 2023 | Revised: 14 February 2024 | Accepted: 11 March 2024

DOĞU VE BATI TASAVVURU ÜZERİNE BETİMSSEL BİR ANALİZ¹

A Descriptive Analysis of Eastern and Western Imagination

Belçim ÖZTÜRK²

Samsun Üniversitesi
Coğrafya Bölümü, Samsun-Türkiye
belcim.ozturk@samsun.edu.tr

Nurettin ÖZGEN

Ankara Üniversitesi
DTCF Coğrafya Bölümü, Ankara-Türkiye
nozgen@gmail.com

Abstract

The aim of this study is to analyze the perceptions and connotations of the concepts of the East and the West and to analyze the semantic context and ideological constructions of the meanings attributed to these concepts. Beyond a geographical or cartographic definition, the East and the West are multidimensional ideological constructions that encompass political, religious and ethnocultural distinctions. The identity politics (us and them) that these ideologies feed on constitute an example of "imagined/imaginary geographies" that are essentially constructed through capital and power relations. The focus of this study is to analyze the meanings attributed to the East and the West, what kind of connotations the discourses and imaginations of these concepts evoke and how they structure geographical space. In order to reach these observations, first of all, how imaginary geographies are constructed through *Orientalist* and *Occidental* discourses, which provide the theoretical basis for the image of East and West, is discussed in detail. The research was designed according to a qualitative research design. The sample group of the study consisted of 240 participants studying in six departments (Basic Islamic Sciences, Turkish Language and Literature, History, Geography, Political Science/Public Administration, English Language and Literature) of the Faculties of Theology, Literature and Political Sciences/Economic and Administrative Sciences of Istanbul University and Van Yüzüncü Yıl University. The data reflecting the views of the participants were analyzed through the MAXQDA package program. As a result, it was determined that the concept of the East and the West evokes Europe, the USA and the Middle East as a purely geographical space, whereas in terms of ideological context, they reflect various and often polarized semantic representations of different lifestyles, characteristic structures, political and historical distinctions. It was also confirmed by the views of the participants that these representations are closely related to an *Orientalized* and *Occidentalized* portrayal of the East and the West in the minds of individuals.

Keywords: East, West, Orientalism, Occidentalism, Imaginary Geographies

Öz

Bu çalışmada amaç, *Doğu* ve *Batı* kavramlarına ilişkin algı ve çağrışımları analiz etmek, bu kavramlara yüklenen anlamların semantik bağlam ve ideolojik kurulumlarını çözümlenektir. *Doğu* ve *Batı*, coğrafi ya da kartografik bir tanımlamanın ötesinde daha çok politik, dini ve etnokültürel ayrımları içine alan çok boyutlu ideolojik kurulumlardır. Bu ideolojilerin beslendiği kimlik politikaları (*biz* ve *onlar*), esasen sermaye ve güç ilişkileri üzerinden inşa edilen "hayali/imesel coğrafyaların" birer örneğini teşkil etmektedir. *Doğu* ve *Batı*'ya yüklenen anlamların neler olduğu, bu kavramlara yönelik söylem ve tahayyüllerin ne tür çağrışımlar uyandırdığı ve coğrafi mekânı nasıl yapılandırdığına dair çözümleneler, çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Bu çözümlenelere ulaşmak için öncelikle *Doğu* ve *Batı* imgesine ilişkin teorik altlık sunan *Oryantalist* ve *Oksidental* söylemler vasıtasıyla hayali coğrafyaların nasıl inşa edildiği etrafına tartışılmıştır. Araştırma, nitel araştırma desenine göre tasarlanmıştır. İstanbul Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinin İlahiyat, Edebiyat ve Siyasal Bilgiler/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerine bağlı altı bölümde (Temel İslam Bilimleri, Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Coğrafya, Siyaset Bilimi/ Kamu Yönetimi, İngiliz Dili ve Edebiyatı) öğrenim gören 240 katılımcı ise çalışmanın örneklem grubunu oluşturmaktadır. Katılımcıların görüşlerini yansıtan veriler, MAXQDA paket programı vasıtasıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre *Doğu* ve *Batı* kavramı, salt coğrafi mekân olarak Avrupa, ABD ve Orta Doğu'yu çağrıştırdığı, buna karşın ideolojik açıdan ise farklı yaşam tarzlarına, karakteristik yapılara, politik ve tarihsel ayrımlara yönelik çeşitli ve *çoğunlukla zit kutuplu* semantik temsilleri yansıttıkları belirlenmiştir. Bu temsillerin de bireylerin zihinlerinde *Oryantalize* ve *Oksidentalize* edilmiş birer *Doğu* ve *Batı* tasavvuruyla yakından ilintili olduğu katılımcıların görüşleriyle teyit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Doğu, Batı, Oryantalizm, Oksidentalizm, Hayali Coğrafyalar

¹ Bu çalışma, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beşeri ve İktisadi Coğrafya bilim dalında yürütülen ve Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen (Proje ID: 2469) "Coğrafyalara Dair Doğu ve Batı İmgesi" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

² Sorumlu Yazar/ Corresponding author

1. GİRİŞ

Birbiriyle geçinemeyen fakat ayrılmayı da beceremeyen iki kadim dost misali yüzyıllardır birbirine bağlı iki coğrafya ya da zaman zaman birbirlerine karşı tehdit ve şiddete başvuracak kadar düşman iki tarihi güç, ama aynı zamanda iki farklı yaşam biçimi olarak Doğu ve Batı'ya dair tasavvurlara kaynaklık eden şey nedir? Doğu ve Batı, güneşin doğuşunu ve batışını ifade eden birer masumane coğrafi yön müdür? Yoksa kurgulanmış çok boyutlu birer ideolojik inşa mıdır? Kısmen romantik, kısmen realist ama en nihayetinde oldukça rasyonel olan bu sorular, Doğu ve Batı gibi oldukça popüler olan iki kavrama yüklenen anlam ve arayışlarına dair tartışmaları sürdürmektedir. Zira Doğu ve Batı, mutlak olmanın ötesinde hayali/temsili/sembolik coğrafyaları, toplulukları, sosyokültürel yapıları ve çoğu zaman zıtlıkları temsil eden mekânlara ilişkin çok boyutlu anlamlar manzumesini barındırmaktadır.

Doğu ve Batı kavramları sıklıkla ve en basit şekliyle coğrafi yön ve mekânsal bağlama ithafen kullanılır. Ancak bu “yön”ler büyük oranda coğrafi anlamları aşan ideoloji yüklü kurulumlardır. Çoğu kez özcü, ayrıştırıcı, etnosentrik ve pragmatik amaçlar için kullanılmaktadır. En temelde hayata dair tüm sosyomekânsal kurulumları tasarlayan bir erk olarak iktidarın Doğu ve Batı'yı birtakım söylemler aracılığıyla inşa etmesine dayanır. Dolayısıyla bu söylemler iktidarların hegemonik kurulumları için birer aygıt işlevi görür. Bilimsel, sanatsal, sosyal, politik, kültürel ve gündelik hayata dair tüm uygulamalar (Said, 2017; Foucault, 2014) vasıtasıyla toplumun adeta ruhuna zerk edilmekte ve böylelikle toplum, siyasal yapının ideolojik kodlarına göre inşa edilmektedir. Doğu ve Batı kavramları da bu anlamda topluma aktarılan özellikle belirli ideolojilerin siyasal temsillerini (*monarşi, parlamenter monarşi, mutlak demokrasi, radikal demokrasi vs*) andırır. Irksal (*siyah, beyaz veya Arap, İngiliz gibi*), dinsel (*Musevi, Hristiyan, Müslüman gibi*) ve karakteristik (*barbar, vahşi, ilkel, çalışkan, tembel vb.*) özelliklerle tasavvur edilen çeşitli etnokültürel yapı ve bağlamları içerir. Fakat bu iki temel kavram arasındaki yapısal kurulumu ören ekonomik bağlam çoğunlukla gözden uzak tutulur ve tartışmalar daha farklı temalar ekseninde yürütülür.

Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin yapısal kurulumları anlamak için, bu iki kavrama yüklenen anlamların bağıntısal özelliklerini deşifre ederek, yapısal kurulumu söküme uğratmak önemli bir perspektif sunabilir. Özellikle *Oryantalist* ve *Oksidentalist* yaklaşımların ortaya koyduğu teorik tartışmalar, yapısal kurulumların çoğunlukla ideolojik bağlamlar üzerinden geliştiğini yansıtmaktadır. Nitekim Doğu ve Batı imgesinin inşasında önemli yer edinen *Oryantalist* ve *Oksidentalist* söylemlerin yarattığı hayali coğrafyalar da buna uygun imgelerle tanımlanmaktadır. Buna göre *Batı*, bağımsız ve uygarlığın ilerlemiş olduğu modern, demokratik, seküler, erdem ve özgürlüğe dayanan, ahlaki olarak onaylanan gerçek doktrine dayalı ya da tam tersine ahlaki açıdan zayıf, yozlaşmış, materyalist, duygusuz, sapkın vb. olumlu ve olumsuz söylemlerle temsil edilmektedir. (Bakic-Hayden, Hayden, 1992; McNeill, 1997; Chen, 1995; Hanefi, 2006; Kabbani, 1993). *Doğu* ise Batı dışındaki toplumlar olarak geri kalmışlığı, şiddeti, milliyetçiliği, fanatizmi, barbarlığı ya da maneviyatı, dini ve Müslümanlığı temsil etmektedir (Haldrup & Koefoed vd.; 2006, Said, 2017; Turner, 2003; Said, 2021).

1.1. Doğu ve Batı nedir ve neresidir?

Kavramsal açıdan kartografik bir nitelemeyi ifade eden Doğu ve Batı, benzer şekilde coğrafyada da kısmen bu nitelemeyi içerse de kimi zaman güneşin doğuşunu ya da batışını kimi zaman farklı il/ bölge/ ülke/ kıta gibi farklı ölçeğe sahip mekânsal lokasyonları çağrıştıran bağlamlarda kullanılır. Batı dillerinde Doğu (*east, aust, eastward*) ifadesi, *ekinokslarda güneşin doğduğu ufuktaki yön, şafak yönü, ışık ve evrenin ve/ya herhangi bir şehrin, bölgenin veya ülkenin doğu kısmı* olarak tanımlanır. Batı sözcüğü ise Yunanca *hesperos* ve Latince *vesper* kökeninden gelen “akşam, batı” anlamına gelmektedir (Online etymology dictionary, 2023). Türk Dil Kurumu (2023) sözlüğüne göre ise Doğu; *gün doğusu, maşrık, şark, batı karşısı* kavramlarına karşılık olarak kullanılırken, Batı ise *gün batısı, günindi, garp, mağrip, doğu karşısı* anlamlarına sahiptir.

Etimolojik açıdan belli bir bölgeyi/ülkeyi/sınırı ifade eden Doğu ve Batı'nın coğrafi açıdan nereye çağrıştırdığı, işaret ettiği ve sınırlandırdığı belirsizdir. Doğu ve Batı'yı belirsiz hale getiren bu durum, konuya can alıcı bir önem kazandırmaktadır. Çünkü uzayda herhangi bir yön ya da lokasyon tarifi yoktur. Yön tamamen kişinin kendi bakışına ve konumuna göre ifade ettiği bir kullanımdır (Südaş & Öz, 2018). Böylece her yer Doğu ve her yer Batı olabilir veya aynı yer farklı kimselere göre hem Doğu hem Batı olabilir (Kılıçbay, 1998). Bu

olabilirlik halleri ayrıca farklı duygu ve düşüncelerle beslenebilmektedir. Dolayısıyla Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin bu karmaşada temel problemin salt coğrafi olmadığı aksine, ideolojik temelli olduğu ve tarihsel arka planda işleyen temel enstrümanların ise ekonomik ve sosyokültürel bağlamlar olduğunu göstermektedir. Bu bağlamlar ise büyük göç hareketleri ve hiç şüphesiz Batı'nın, dönemin gelişkin tekniğiyle başlattığı coğrafi keşiflerle yakında ilgili olduğu söylenebilir.

Doğu ve Batı olarak tarif edilen toplumların karşılaşmaları binlerce yıl öncesine dek götürülebilir (Sezer, 1998). Zira M.Ö.13.yy'da Truva Savaşı (Akalar ve Truva) ve/ya Med Savaşları (Persler-Yunan) ilk karşılaşma olarak ele alınmaktadır (Memiş, 2021). Daha sonraki karşılaşmalar, din eksenli bir anlayışıyla ilerlemiştir. Nitekim Doğu ve Batı algısının şekillenmesi İbrahimî dinlerin ortaya çıkışı ve güç kazanmasıyla doğrudan ilgilidir. Haçlı Seferleri Doğu ve Batı toplumları için hem dini hem de siyasi açıdan önemli olaylardır. Delanty'in de (2012) vurguladığı gibi, Haç ve Hilal ekseninde Hristyanlık ve İslam çatışması, Batı merkezli dünya görüşünün oluşmasında önemlidir. Neticede Haçlı Seferleri'yle Doğu'da bulunan Batılılar, kendi bilinçlerinde birtakım temsiller oluşturmuştur. Bunlar, kimi tarihçilere göre “yüreklerde derin bir hınc bırakmışken, bazılarında göre ise sonraki çatışmaların geçmişe yansıtıldığı bir yorumdur” (Wiesner-Hanks, 2021). Uzun bir süre boyunca din temelli bir ayırım olarak kullanılan Doğu- Batı ayrımı, 19. ve 20.yy'da ekonomik temelli olmuştur. Bu anlamda, endüstri toplumları ve endüstri devrimini gerçekleştirememiş toplumlardan söz edilmiş, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler ayrımı, Doğu-Batı toplumlarını birbirinden ayırmak için kullanılan en önemli nitelermelerden olmuştur (Sezer, 1998).

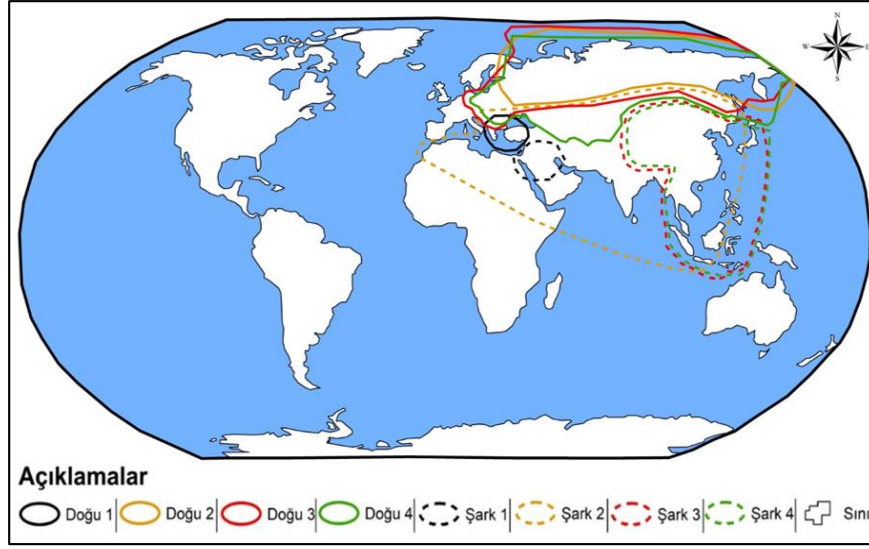
Zamansal ve mekânsal açıdan Doğu alışılmadık bir biçimde *farklı ve belirsiz kullanımlara sahip olmaktadır*. Zira Doğu, kimi zaman jeopolitik (*Doğu/East*) bağlamı kimi zaman kültürel (*Şark/Orient*) anlamları temsil eder. Nitekim jeopolitik ve jeokültürel olarak Doğu ve Şark (East ve Orient), Hristyanlığın farklı güç merkezlerine (*Bizansın Ortodoks bölgeleri ve Rus kiliseleri*) ya da farklı ideolojilerin hakimiyet sahasına (*Doğu-Batı Almanya örneğine*) atıfta bulunmak için kullanılmıştır. Diğer taraftan Soğuk Savaş (1947-1991) sonrası yaratılan “*Doğu Blok*”u söylemi, Doğu kavramına ilişkin anlamsal karmaşaya ideolojik (*liberal-kommunist*) bir boyut da eklemiştir (Lewis, Wigen, 1997). Bu bağlamda Doğu, jeopolitik, jeokültürel ve ideolojik anlamların sölencesi olarak kullanılmıştır.

Batı merkezli coğrafi düşünce geleneğine göre tasarlanan Doğu metacoğrafyasının ilk versiyonu, Bizansı merkez (Konstantinopolis) alır (*Doğu 1*). Ancak modern dönemde Doğu, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB'nin) merkezinde yer aldığı bir alanı temsil eder olmuştur (*Doğu 2*). Lewis ve Wigen'in tasnifinde de SSCB ve devamı niteliğindeki Rusya Federasyonu da Doğu (*Doğu 2*) kategorisinde yer almaktadır (1997). Bu Batılı nosyon veya zihinsel tasarım, Doğu'nun hangi varyasyonlara göre “öteki”leştirildiğini gösteren bir örnektir. Nitekim her ne kadar kültürel ve dini birliktelik SSCB/Rusya'yı *belli belirsiz bir Avrupalı* kılsa da atavistik (atalara ait), otokratik, muhafazakar, baskıcı ve gerici yanı onu kesinlikle Batılı olmayan bir konuma oturtmaktadır (Stein, 1976). Doğu'ya dair sınırlar İkinci Dünya Savaşı sonrası değişmeye devam etmiştir. Buna göre Doğu sınırları SSCB hakimiyeti sonrasında, Doğu Avrupa ülkeleri (Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya) ve Doğu Almanya'yı da içine alacak şekilde batıya doğru genişlemiştir (*Doğu 3*). Doğu'ya ilişkin sınırların yeniden yorumlandığı Soğuk Savaş sonrası dönem ise genel itibarıyla Komünist Doğu (*Doğu 4*) tasavvurudur (Lewis & Wigen, 1997). Bu dönemde Doğu'ya dair sınırların Orta Asya Cumhuriyetlerini kapsayacak şekilde genişlediği dikkat çekmektedir (Şekil 1).

Doğu kavramıyla eş anlamlı kullanılan ve çoğu zaman aynı çağrışımları uyandıran Şark (Orient) ifadesi ise yarı coğrafi ama genellikle zihinsel tasarıma dayalı icat edilmiş/hayali bir kurulumdur. En yalın haliyle Batı “medeniyetinin” dışında kalan yabancı ve daha çok pejoratif bir kültürel bağlama dair anlamların atfedildiği bir tanımlamadır. Bu bağlamda Şark'ın kapsamı büyük ölçüde ideolojik (*gelişmiş Batı-geri kalmış Şark, medeni Batı-barbar Doğu vs.*) kodlamalara dayalı bir siyaseti temsil etmektedir (Lewis & Wigen, 1997).

Şark kavramı ilk olarak Akdenizli Doğu olarak kullanılmış ve Batı için en yakın ve en çok mücadele edilen bir ‘öteki’ olmuştur (Şekil 1, *Şark 1*). Akdenizli Doğu, Levant'ı ve Mısır civarını kapsar. Burası hem coğrafi yakınlık hem de hayali olarak Batı'nın hemen bitişiğindedir ve bazen gizemli, tehditkâr, baştan çıkarıcı ya da itici, bazen ıssız gibi bazen barbar zarif, kâh şiddet dolu kâh uyusuk, bir sihir, bir kaçış ya da bir öfke diyarıdır (Hentsch, 2008). 7. ve 8. yüzyıllarda Arapların Doğu Akdeniz'e yönelik fetihlerinden sonra Şark,

Batılıların kendilerine karşı tanımlandığı yabancı bir kültürel alan ve farklı bir coğrafya olarak yeni bir anlam kazanmıştır. Zira İslam genişledikçe Şark'ın mekânsal sınırları da Doğu Akdeniz, Doğu Asya, Güneydoğu Asya'ya doğru genişlemiştir (Şark 2). Böylece Şark, İslam'la özdeşleştirildikçe onun göndergesi de Akdeniz'in dışına doğru genişlemeye başlamıştır.

Şekil 1- Tarihsel süreçte “Doğu” ve “Şark”ın konumlarındaki değişiklikler. Lewis & Wigen’in (1997: 56) çalışmasından alınmış ve yazarlar tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Figure 1- Changes in the positions of the "East" and "Orient" throughout the historical process. Taken from the work of Lewis & Wigen (1997: 56) and rearranged by the authors.

15. yüzyılda başlayan sömürgecilik hareketleri ile birlikte Şark'ın mekânsal kurgusu daha da genişlemeye başlamıştır (Şark 2). Bu dönemlerde Şark'ın sınırları Doğu Akdeniz, Hindistan ve Kuzey Afrika'yı da kapsayacak şekilde genişlemiştir. 20. yüzyıla doğru Şark'ın mekânsal konfigürasyonlarında değişimler meydana gelmeye devam etmiştir. Lewis ve Wigen'a (1997) göre, modern dönemde Şark'ın konumu giderek doğuya kaymış ve Asya'da (Güneydoğu Asya ve Doğu Asya'da) sabitlenmiştir (Şekil 1, Şark 3 ve 4). Şark'ın doğuya kaymasını *İrksal-Şark* (Güneydoğu Asya ve Doğu Asya ile Akdenizli Doğu halkları arasındaki ırksal farklılık) kavramı üzerinden ifade eden yazarlar, insanlığın kategorilere ayrılmasını biyolojik kriterlerin ön plana çıkmasına bağlamışlardır. Ancak 19 ve 20. yüzyıllarda Şark, spesifik olarak üç bölgeye daha ayrılmıştır³. Bunlardan ilki, 1856'da kullanılan “Yakın Doğu” terimidir. Yakın Doğu terimi, özellikle Uzak Doğu'ya karşı geliştirilmiş ve Hindistan'ın batısındaki Asya bölgesini ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak bugün, Yakın Doğu bölgesi belirsizdir ve Orta Doğu ile kısmen örtüşmektedir. Yakın Doğu, tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu ve Balkanları içerirken, Orta Doğu ise Basra Körfezi ile Güneydoğu Asya arasındaki bölgeyi tarif etmek için kullanılmıştır. Avrupa, II. Dünya Savaşı'na hazırlanırken, İngiliz ordusu Orta Doğu terimini her iki bölgeyi de ifade etmek için kullanmaya başlamış ve terim, kısa süre içerisinde baskın bir hal almıştır (Özey, 2015; Şulul, 2018). Özgen'e (2019) göre militarist bir ideolojinin üretimi olan Orta Doğu kavramı, coğrafi bir bölge ve aynı zamanda askeri ve siyasal bir teritoryal alan olarak Batı merkezli bir adlandırmadır. Bölgenin sınırlarına ilişkin farklı belirleme ve sayıtlar bulunmaktadır: Güneybatı Asya'dan Mağribe, Balkanlardan Doğu Afrika'ya kadar birçok ülkeyi içine alan coğrafi bir lokasyon olarak Orta Doğu kavramı, birçok kurum ve kuruluş tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler (UN), Dünya Bankası (WB), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) gibi birçok kurum ve kuruluşun çalışma, hizmet ve ideolojik tasarımlarına ilişkin veri tabanları, Orta Doğu kavramını farklı coğrafi lokasyonlara göre tanımlamaktadır (Özgen, 2019).

³ Bu sınırlar, Avrupa merkezli bir ideolojik tasnifi yansıtmaktadır. Hentsch (2008:15)'e göre; Batı'nın “Doğu” olarak tarif ettiği yer içerisinde çeşitli belirsizlikler vardır. Batı için “Doğu”, dünyanın geri kalan her yerini, yani Batı'nın doğrudan saymadığı her şeyi içine alabilir. Bu nedenle Batı için Asya'da pek çok Doğu var olmuştur, bu yüzden ki Batı; kendisini en yakın Doğu ile sınırlamak zorunda kalmış ve Yakın Doğu- Orta Doğu gibi kavramlar ortaya çıkmıştır.

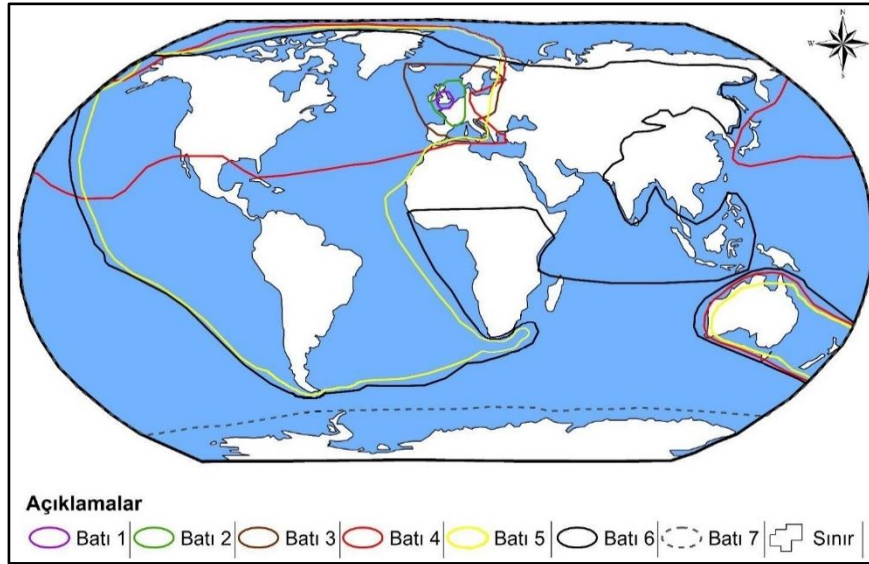
Doğu gibi Batı coğrafyası/bölgesi/sınırları için de keskin ve üzerinde mutabakata varılmış bir tanımlama yoktur. Nitekim Batı kavramı kim tarafından, hangi tarihte ve hangi amaçla kullanıldığına göre farklı anlamlar içermektedir. Dolayısıyla Batı kavramı da tıpkı Doğu kavramında olduğu gibi üzerinde mutabık kalınan bir coğrafi zemin ve anlama sahip değildir.

Batı'nın kültürel kökeni Antik Yunan medeniyetine ve Latin Hristyanlığı'na dayanır (Russ, 2021). Batı, Antik Yunan medeniyetini kültürel kimlik olarak benimsemiş, coğrafi zeminini -çekirdeğini- ise İngiltere üzerinden inşa ederek yaymıştır (Şekil 2, *Batı 1*). Nitekim Batı medeniyeti, daima "Perikles Atinası, Elizabet İngilteresi..." biçimiyle algılanmıştır (Morley, Robins, 2011). Zaman içerisinde Batı, Avrupa'yı (Fransa, Belçika, Hollanda ve İsviçre'yi) kapsayarak kültürel ve coğrafi inşasını genişletmiştir (*Batı 2*). Orta Çağ'dan sonra Latin Hristyanlığı ile ilişkilendirilen "Batı" kültürel alanı, Batı ve Orta Avrupa üzerinden inşa edilmiştir (*Batı 3*). Bu coğrafi zemin, *Batı* olarak adlandırılan mitolojik ve duygusal bir bağ ile ilişkilidir ve Avrupalıların kendi düşünsel pratik ve kimliklerini içermektedir (Corm, 2011, Lewis & Wigen, 1997). Ancak Batı kavramıyla kastedilen ülkeler ya da bölgeler sadece mekânsal yakınlık ya da birliktelikle açıklanamaz. Söz gelimi coğrafi açıdan Batı, kabaca Avrupa Birliği'ni ya da kıtasını, ülkelerini temsil etse de, öznel ve kültürel anlam yüklü "Batı" yalnızca Avrupa'dan oluşmayacağı gibi tüm Avrupa da Batı'dan oluşmaz. Örneğin Doğu Avrupa, Batılı olmaya çalışan Batı dışı bir mekânı temsil etmektedir (Uluç, 2009). Dahası Doğu Avrupa, Bohemya-Polonya-Macaristan-Bulgaristan-Sırbistan bölgesi söz konusu olduğunda, bu toplumların Avrupalılardan çok Asyalılara benzedikleri ve "barbarlık" ile "medeniyet" arasında bir geçiş bölgesinde oldukları ifade edilmektedir. Dolayısıyla Doğu Avrupa, Batı içerisinde "en Doğulu" alan olarak görülmektedir (Hayden, 1992; Lewis & Wigen, 1997; Delanty, 2012). Amerika'nın keşfi ile beraber bu topraklar, Avrupalıların (Büyük Britanya, İspanya, Portekiz, Fransa, Hollanda, Almanya ve İsveç) kitlesel göçleri sonucunda (1780 yılına dair bilgilere göre her 4 Amerikalı'dan 3'ü ya İngiliz'di ya da İrlanda kökenliydi), Batı'nın domine ettiği bir yer olmuştur (Clack, 1997). Demografik, kültürel, ekonomik, siyasal ve daha birçok şekilde üretilen bu tahakküm, zaman içerisinde *Batılaştırılmış bir Amerika* doğurmuştur. Öyle ki, Soğuk Savaş döneminde Batı'nın birincil coğrafi çağrışımı Avrupa'dan ziyade Atlantik -Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda- toplulukları olmuştur (Lewis & Wigen, 1997). Dolayısıyla modern dönemlere doğru Batı, "Amerika ötesi ve Avrupa üstü" bir konuma yükselerek, etki alanı ve hegemonyasını kendi kültürel özlerine yakın alanlar üzerinden genişletmiştir (*Batı 4*).

20. yüzyılın ortalarına doğru Batı hem coğrafi hem de kavramsal bağlam açısından daha grift bir görünüme bürünmüştür. Bu yüzyılda coğrafi bağlamına tamamen ters düşen Batı, dil, din ve yüksek kültür esasına göre dizayn edilmiştir. Batı'nın bu tasarımı Latin Amerika ülkeleri ve hatta Güney Afrika da yer edinmiştir (*Batı 5*). Batı'nın, tüm coğrafi bağlarını bir kenara bırakarak sahip olduğu tanınma ve tanımlama formu "*kalkınma*", "*gelişmişlik*", "*modernleşme*" kavramlarıyla yeniden anlam kazanmıştır. Nitekim modernite ile bütünleşen Batı, Amerika kıtası, Avrupa Kıtası, Orta Doğu ve Rusya'nın da dahil olduğu yeni bir konfigürasyon kazanmıştır. Çin, Hindistan, kıta lokasyonlu Güneydoğu Asya ülkeleri ve Afrika'nın takriben güney yarısı ise Batı'nın dışında kalmıştır (*Batı 6*). Burada Batı, hem Avrupa uluslarını hem de Batı kurumlarını, tekniklerini ve bir dereceye kadar değerlerini özümsemiş, Batılı olmayan ulusları da içermektedir (McNeill, 1997; Lewis & Wigen, 1997).

Batı kavramının mutlak coğrafi anlamını aşan tüm versiyonları, Batı eksenli/merkezci bir kültür ve ideolojinin temsilidir. Birçok düşünürü göre küresel dünyada ciddi bir hegemonik güç olarak beliren Batı, kendi kültürünü ve ideolojik doktrinini evrenselleştirmek için "medeniyet", "demokrasi", "bilim", "liberal sistem" ve "kapitalizm" gibi pragmatik değerler üzerinden yayılımını sürdürmektedir (Hobson, 2015; Kalın, 2020). Batı'nın umduğu nihai varış noktası olarak küresel *Batı*; siyasi (demokratik ve liberal anlayış), ekonomik (işbirliğine dayalı çok uluslu şirketler), yüksek kültürün/medeniyetin öncüsü olarak son bulmaktadır (*Batı 7*). Francis Fukuyama'nın "Tarihin sonu teziyle" kaleme aldığı çalışmasında, liberal ekonomik sistem ve politik anlayışın (ki batı kimliğinin önemli doktrinleri olarak bilinen) dünya tarihinin gelebileceği son nokta olduğunu belirtmektedir (Fukuyama, 2014). Benzer şekilde Samuel Phillips Huntington da Batı merkezci dünya düzenini, medeniyetlerin kendi konjoktürlerinden doğan içsel çatışmaların "Batı medeniyetine" nihai varışla son bulacağını vurgulamıştır (Huntington, 2015).

Şekil 2- Tarihsel süreç içerisinde “Batı”nın yedi versiyonu. Lewis & Wigen’in (1997: 50) çalışmasından alınmış ve yazarlar tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Figure 2- Seven versions of the "West" in the historical period. Taken from the work of Lewis & Wigen (1997: 50) and rearranged by the authors.

Lewis ve Wigen’in (1997), Batı nosyonuna ilişkin mekânsal tasniflerine göre: Batı, zaman içerisinde - çekirdek- Batı Avrupa’dan başlayarak, Doğu Avrupa’ya, Amerika’ya, Avustralya’ya ve hatta Afrika, Rusya, Orta Doğu ülkelerine ve sonra olarak da tüm dünyayı içerecek nihai bir sona evrilmiştir. Batı merkezli bir dünya düzenine göre inşa edilen bu kültürel ve ekonomik düzen, Batı dışındaki farklı kültürel ve politik temsillerin tepkileriyle karşılaşmıştır. Batı’nın küresel yayılmacılığına karşı bir reddiye olarak da okunması gereken bu tepkiler bir takım bölgesel iş birliği, ekonomik, kültürel, politik, askeri ittifakları doğurmuştur: Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİO)⁴ (Shanghai Cooperation Organization) gibi. Bu örgüt, Rus elitleri tarafından küreselleşmeye -*Batı yayılmacılığına*- karşı korumacı bir önlem ve Batı’nın etkisine karşı örülen bir bariyer olarak görülmektedir. Dahası, bazı Batılı akademisyenler bu örgütü Doğu’nun NATO’su olarak da nitelendirmektedir (Kaczmarek, 2017; Akhtar & Javaid, 2021). Benzer biçimde BRİCS⁵ (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ülkeleri de kendilerini Batı hegemonyasından kurtarmak bir yapılanmayı inşa ettiler. Özellikle dünya gündeminin (gelişmiş ekonomiye sahip) sadece G7 ülkeleri tarafından belirlenmesine karşı çıkan bu ülkeler, kendi siyasi kimliklerini temsil etmektedirler (Laidi, 2023). Dolayısıyla Batı’nın küresel hegemonyasına karşı gelişen bu tür tepkiler ve buna yönelik iş birliklerinin ortaya çıkması, Batı kültürü ve politikalarını merkeze alan doktrinleri (Lewis & Wigen, 1997; Fukuyama, 2014) geçersiz kılmaktadır. Yukarıda belirtilen organizasyonlar bile dünyanın artık sadece Batı merkezli değil, farklı yapılanmaların etkin olduğunu göstermektedir.

1.2. Coğrafi/mekânsal inşaanın yapısal kurulumları

Doğu ve Batı coğrafyalarına ilişkin tasnif ve kategori(lendirme)ler (*Avrupa, Yakın Doğu, Orta Doğu, Uzak Doğu vb.*), siyasal ve ideolojik kurulumlardan bağımsız değildir. En temelde “*biz ve öteki*” ayrımına dayanan Doğu ve Batı siyasetinin sınırları, Doğu ve Batı olarak inşa edilen “hayali/imesel coğrafyaların” birer temsilidir. Diğer bir ifadeyle Doğu ile Batı’yı birbirinden ayıran zihni kimliklerdir ve bu iki anlam dünyasını birbirinden ayıran yüzyılların oluşturduğu bir zihinsel ve kimliksel “boşluktur” (Mahçupyan, 1998). Bu bağlamda Doğu ve Batı imgesi, siyasal iktidar(lar)ın ürettikleri ideoloji yüklü politik söylemlerin çözümlenmesiyle anlaşılabilir. Batı’yı Doğu’dan -ve nihayetinde Batı’yı diğer her yerden- ayıran özcü bir boyamsal bölünme fikri, yerel ve küresel medyadan, popüler edebiyata ve akademik söylemlere kadar hemen her alanda geçerliliğini korumaktadır. Çünkü toplumsal yaşama dair hemen her alanda iktidar kurgusu vardır.

⁴ Rusya, Çin, Kırgızistan, Tacikistan, Kazakistan, Özbekistan, Hindistan, Pakistan, İran üye ülkelerdir.

⁵ Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkelerinin İngilizce baş harflerinden oluşan ve aynı zamanda bu ülkelerden oluşan topluluk, Batı’nın küresel finans sistemine yönelik hâkimiyetine alternatif bir oluşumdur.

Çünkü iktidar her yerdedir (Foucault, 2014) ve ibreyi biraz daha genişleterek ifade etmek gerekirse, iktidar *her şeydedir* (Althusser, 2015). Bertrand Russell (2014) ise iktidar kurumunu ve yapısal bağlamını altı başlık altında sıralar: *Ruhban sınıfı iktidarı, kral iktidar, ekonomi iktidarı, yalın iktidar, devrim iktidarı ve düşünceyi tanzim eden iktidar*. Gerçekten de aile içi düzen ve kuralların belirlenmesinden küresel sistemi tanzim eden uluslararası kanunlara/düzenlemelere kadar hemen her yerde ve her şeyde bir iktidar tasarımı vardır. Hiç şüphesiz iktidar tasarımları; siyasal, ekonomik ve sosyokültürel alanlar başta olmak üzere her alanda inşacı ve bağlayıcı bir role sahiptir.

İktidarın inşasını anlamak için özneyi sorunsallaştıran Foucault'ya (2014) göre “iktidar, bireyi kategorize ederek ve bireyselliği üzerinden kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak gündelik yaşamına doğrudan müdahale eder. Bu, bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir”. Dolayısıyla özne-iktidar ilişkisinde bir aparat olarak kullanılan bilgi, saf, tarafsız ve nesnel olmaktan ziyade iktidar(lar)ın tekeli altında olan ve ona hizmet eden bir aygıttır. Böylelikle iktidar bilgi yoluyla “doğruyu” ve “hakikati” belirleyerek bilgiyi ideolojik bir aygıt haline getirebilmektedir. Revel'a (2012) göre;

Doğruluk ve hakikat; kendisinin ürettiği söylemlerin ve bunların üzerinde merkezileşmiş; politik iktidar yoluyla sürekli olarak kullanıldı; bilgilendirme yoluyla olduğu kadar eğitimi tutumların içinde de çok geniş bir alana yayılma; bazı büyük politik ve ekonomik aygıtların (üniversite, medya, ordu) hakim kontrolü altında üretilmiş ve aktarılmış; 'ideolojik çatışma' formülü altında, toplumsal bir karşılaşmanın ve savaşın politik bir başlangıcının zemini olmuştur.

İktidarın özneyi kurması/inşa etmesi ve kuşatmasının bir aracı olarak bilgi, *söylemler* yoluyla dolaşıma sokulmaktadır. Zira söylem; bir dünya imgesi oluşturan ve söken şeydir. Bir bakıma söylemin '*ontolojik*' ve '*ontojenetik*' bir işlevselliği vardır. Söylemin öncüleri bütün ideolojik yapıları değiştirmek ve dönüştürmek üzere *-bu umutla-* kendilerine saha açabilirler (Megill, 2021). Söylem dediğimiz şey en nihayetinde iktidarın özneye dayattığı '*bilgi stok*'larıdır. Böylece iktidar, bilgi stokları aracılığıyla, insanların eylemlerini yönlendiren, güdüleyen, dünyayı anlama ve anlamlandırma pratiklerine müdahale eden ve uygulanabilir bir temele sahip eylemleri nasıl yapmalı/davranmalı konusunda reçeteler sunan bir güçtür. Bu yöntemle iktidar, ortaklaşa değerler ve normlar/kurallar içeren, bireysel ve kolektif belleklerimize mevcut kendi eğilimlerini dayatır (Giddens, 2005). İktidarın ideolojisini yansıtmada kullandığı bu strateji için kültürel, sosyal ve siyasal hegemonyayı kurması ve kendi ideolojisini meşrulaştırması gerekmektedir. Entelektüeller ve kanaat önderleri başta olmak üzere, eğitim (*üniversiteler; eğitim müfredatları*), kültür (*kültürel imgeler, temsiller ve mitler*) sinema (*sahneler, aktörler ve roller*), sanat (*tablolar, desenler*) gibi dil ve imgelerin güçlü bir ideolojiyle harmanlandığı yerler, aynı zamanda sömüren sınıfların sömürülen sınıflara hegemonyasını dikte ettiği alanlardır (Anderson, 1988).

İktidar söylemlerinin bir ürünü olarak coğrafyaların ideolojik biçimde ayrıştırılmasını konu edinen Doğu ve Batı kavramları da iktidarların kendi ideolojik kurumlarını inşa etme tasarımlarındandır. Bu ideolojik tasarım mücadelesinde gücü elinde bulunduran, “hakikati” ve “bilgiyi” de yapılandırır. Bu bağlamda, coğrafyaya/mekâna ilişkin söylemler çoğu zaman “biz” ve “öteki” üzerinden kimlik kurma pratiğiyle ilerler. Bu söylemler temsil ettikleri mekânı adlandırmakla kalmaz, bu mekânı yeniden kurarlar (Diken, 2020). İktidarın mekâna ilişkin bu politikasına dikkat çeken Edward Said *hayali/temsili* coğrafya kavramını öne sürer. Said'e göre hayali coğrafyalar, “biz” ve “öteki” arasına keyfi bir sınır çizmektedir (Said, 2017):

Birkaç dönümlük arazilerde yaşayan insan toplulukları, kendi toprakları ve yakın çevreleri ile “barbarların toprakları” dedikleri öteki topraklar arasına sınırlar çekerler. Başka deyişle, kişinin zihninde, ‘bizim’ olan tanıdık bir mekân ile “bizimki”nin ötesinde “onlara” ait olan yabancı bir mekân belirlemesi evrensel bir edimdir; tamamıyla keyfi olabilecek coğrafi ayrımlar yapmanın biçimidir bu. Burada “keyfi” sözcüğünü kullanıyorum, çünkü ‘bizim toprağımız- barbarların toprağı’ dedirten hayali coğrafya çeşitlemesi, barbarların da bu ayrımlamayı kabul etmesini gerektirmez. Bu sınırları kendi zihninizde çizmek “biz”e yeter; “onlar” böylelikle “onlar” haline gelir hem yurtları hem düşüncüleri, “bizimkinden” farklı olmasıyla belirlenir.

İktidarların sosyomekânsal kurumunu açıklamaya yardımcı olan *hayali coğrafya* kavramıyla, mekân ve coğrafya birbirini tamamlayacak ve iç içe geçecek şekilde tanımlanır. Özellikle politik dil ve sosyokültürel formlar bu kurulumla öncülük eder. Bu nedenle söylem çoğu zaman emperyal bir amaç taşır. Daha sarih bir

ifadeyle, iktidarın hayali coğrafyası “*onların topraklarının*” “*bizim topraklarımıza*” dönüştürme kurulumuna dair imgesel bir bağlam ve dönüştürme sürecini tanımlar.

Hayali coğrafyalar, Edward Said’in Oryantalizm (Şarkiyatçılık) yaklaşımında bahsettiği ve geliştirdiği bir kavramdır. Şarkiyatçılık yaklaşımına göre Batı, Doğu’yu kendi “bilgisine” göre tanımlamakta, çizmekte ve analiz etmektedir. Doğu’nun, Batı bilinciyle yaratılması ve tasvir edilmesi gerçekte bir Doğu olup olmadığına dayanmaz. Doğu esas olarak Doğululaştırılmıştır. Thierry Hentsch (2008) *L’Orient Imaginaire: La Vision Politique Occidentale de L’Est Méditerranéen* (Hayali Doğu: Batı’nın Akdenizli Doğu’ya Politik Bakışı) kitabının önsözünde dile getirdiği gibi; “*Doğu bizim kafamızdadır. Bizim Batılı kafalarımızın dışında Doğu yok... O bizzat kendimizdir*” der. Gerçekten de, Doğu ve Batı ayrımına dayanan somut coğrafi mekâna dayalı kesin ve net bir ayrım yoktur. Zira her yer Doğu ya da Batı olarak tanımlanabilir. Çünkü Hentsch’in de belirttiği gibi bu kavramlar, esasen iktidar(lar) tarafından üretilen, bireylerin ve toplumların zihnine işlenen zihinsel tasarımlardır.

1.3. Hayali coğrafyalara dair Oryantalist ve Oksidentalit söylemler

Oryantalizm (Şarkiyatçılık), Doğu bilimleriyle uğraşma anlamına gelen akademik bir araştırma alanıdır (Bulut; 2007, Said, 2017; Lewis, 2017). Araştırma alanı olarak Oryantalizm, geçmişte iki amaçla kullanılmıştır. *İlki*, bir resim ekolünü tanımlamak üzerinedir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika’ya seyahat eden ve gördüklerini sınırsız ve ölçüsüz bir şekilde betimleyen Batılı ressamın, çalışmalarını anlatmak için kullanılmıştır. *İkinci* kullanım ise Doğu hakkında başta filoloji, teoloji, antropoloji alanları olmak üzere yapılan bilimsel faaliyetleri kapsamaktaydı (Lewis, 2017). Bu bağlamda tarihsel süreç içerisinde, Oryantalizmi tanımlayan ilk ifadelerin, Doğu dünyasına yönelik akademik çalışmaların tümünü kapsayan bir tasvir niteliği taşıdığı görülmektedir. Bu ilk olumlu tanım, Oryantalistlerin ve Doğu’yu resimlerine konu eden ressamın, objektif bilim ve eserler ürettikleri doğrultusunda bir sav taşımaktadır (Bulut, 2004). Ancak, 20. yüzyılın sonlarında Edward Said’in ciddi eleştirileriyle birlikte disipline yönelik yaklaşımlar farklı bir boyut kazanmıştır. Said (2017), Şarkiyatçılığın masum bir akademik disiplin olmadığını aksine ideolojik, siyasal ve emperyalist bir misyon taşıdığını savunur. Ona göre Şarkiyatçılık, “*Şarkla -Şark hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşru kılarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek-* uğraşan kurum olarak, kısacası Şark’a egemen olan onu yeniden yapılandırın, Şark üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir Batı biçimidir”.

Said’in temel argümanı, Doğu’yla ilgili bilimsel/akademik olduğu varsayılan bir bilgi bütünü/yolu anlamına gelen Şarkiyatçılığı, bugün Batı’nın iktidarı ile bilgisi ve kurduğu hegemonya arasındaki ilişkiyi açıklamasıydı (Makdisi, 2007; Said 2017). Bu ruhla Said, çok sayıda kanonik eseri yakından incelemeye çalışır ve örneğin Joseph Conrad’ın (1857-1924) “Heart of Darkness” adlı eserinde Batı’nın önceliğini ve hatta tam merkeziliğini varsayan emperyal bir tavır nasıl yakaladığını anlatır (Kasbarian, 1996). O halde “Oryantalizm, ‘Doğu’nun sadece bilgi açısından değil, sömürgeci emperyalizmin kurumlarında ve söyleminde yazılı olan bir nesne olarak doğuşuna dair analizler yapar” (Morley & Robins, 2011).

Edward Said bilgi, güç, hegemonya ve söylem sarmalında Oryantalizmi *akademik bir disiplin, tüzel bir kurum ve bir düşünce biçimi* olmak üzere üç veçheye ayırmaktadır. *Akademik ve tüzel* bir kurum olarak Oryantalizm, Batı’nın “Şark’a/Doğu’ya” yönelik oluşturduğu sistematik ve reel bilginin işleyiş ve yayılma alanı kazandığı yönüdür. Şark’ta bulunarak Şark hakkında araştırmalar yapan dil bilimci, tarihçi ve sosyolog gibi araştırmacıların çalışmaları Şarkiyatçılığın akademik boyutunu oluşturur. Şarkiyatçılığın akademik bağlamı bilgi ve gücün, hükmetmeye nasıl zemin hazırladığını ve dolayısıyla bilginin nasıl araçsallaştırıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Ancak esas olarak şarkiyatçıların *-şark hakkında araştırma yapan her kimse-* çeşitli söylemler ile Doğu’yu “ötekileştirmesi”, bilgi ve güç arasındaki eklektik kurulumu daha iyi anlatması bakımından, *düşünsel açıdan Oryantalizm* ayrı bir öneme sahiptir. Şarkiyatçılığın bu boyutu Şark ile Garp’ı, bilgi kuram (*akademik araştırmaları referans alarak*) ve ontolojik açıdan (*düşünsel açıdan Şark ve Garp’ın varoluşu*) birbirinden ayırır. Böylece, “ötekiye ele alan bir düşünce biçimi olarak *Şarkiyatçılık*, modern tarihin başlangıcından bugüne, ‘Doğu’ ile ‘Batı’ gibi katı ayrımları temel alan bir bilginin ortaya koyduğu pek acınası bir eğilimin tipik bir örneğini sergiler. Düşüncüyü bir Batı ya da Doğu mecrasına sokar” (Said, 2017). Nitekim her ne kadar Doğu ve Batı gibi ayrımlar, iktidarların kimlik kurulumlarına ilişkin mekânsal bir ayrımı simgeliyor olsa da, Doğu ve Batı çoğu zaman ontolojik olarak zıtlığı temsil edecek şekilde kullanılır. Nitekim ilk Nobel

edebiyat ödülünü alan İngiliz şair Joseph Rudyard Kipling (1865-1936), Doğu ve Batı'nın Baladı (The Ballad of East and West) adlı ünlü şiirinde “Doğu Doğudur, Batı Batıdır ve bu ikili hiçbir zaman bir araya gelmeyecektir. Ta ki yer ve gök tanrı, büyük hüküm kürsüsünde hazır bulunana kadar” sözleriyle zihinsel kullanımdaki Şarkiyatçı ideolojiyi afişe etmektedir (Türkmen, 2018).

Şarkiyatçı ideolojinin icat edilen/hayali mekanı olarak Doğu; güçsüz ve medeni olmayan bir mahkumdur. Burada “Doğu” söylemi kültürel ve karakteristik özelliklerin yer aldığı tipolojileri tanımlamaktadır: Enerjik Occident’e (Batı’ya) *versus* (karşı) şehvet düşkünü Oryantal (Doğu); nazik beyaza *versus* zalim sarı adam; rasyonel Batılı *versus* önceden kestirilemez Oryantal (Turner, 2003). Doğu’ya ilişkin tanımlayıcı ifadeler dizgisinde Doğu, bir mekândan ziyade, kaynağını bir alıntıda, bir metin parçasında, birilerinin Doğu’ya dair bir çalışmasından yapılan bir aktarmada, eski bir kurgulamada ya da tüm bunların karışımında bulmuş gibi görünen bir topos, bir göndermeler öbeği, bir ayırıcı nitelermeler kümesidir. Dolayısıyla Doğu’ya dair gözlemler ya da Doğu’nun durumuna bağlı betimlemeler, Şark’a dair yazıların sunduğu birer kurmacadır (Said, 2017) ve bu kurmaca diyalektik kurulumla bağlı olarak adeta bir savunma mekanizması üretmiştir. Böylelikle Batı’nın Orientalizmine karşı, Doğu’un Oksidentalizmi doğmuştur.

Oksidentalizm, Fransızca “*Occident*”, Arapça’da, “*İstiğrap*”, Türkçe’de ise Garp kelimelerinden türeyen ve dünyanın batı kısmı, özellikle Avrupa ve Amerika ülkeleri için kullanılmaktadır (Cambridge Dictionary, 2023; TDK, 2023). Oksidentalizm, etimolojik tanım ve örüntülerinin (Dünya’nın batı bölgesi, Batılı kişi) yanı sıra, farklı bağlamlarda da kullanılmaktadır. Bunun en temel nedeni Oksidentalizmin Oryantalizme karşı konumlandırılmasıyla ilgilidir. Buna göre Oksidentalizm, Oryantalizmde “öteki” olarak tanımlanan ve konumlanan öznenin verdiği bir cevap, geliştirdiği bir direnme stratejisi ya da simgesel şiddetin bir tezahürü olarak değerlendirilmektedir.

Oksidentalizm, Oryantalizmin “öteki” olarak çerçevelediği “Doğu”luların bir cevabı olarak; Batılı olmayan tarihî aktörlerin metin ve kolektif muhayyilede takdir edilen “öteki”ni reel-ama-sanal bir coğrafi dilimlemede var kılınmasını kodlayan düşünce, tavır ve pratikler bütünüdür (Yavuz, 2016). Dolayısıyla Oksidentalizm tıpkı Oryantalizm gibi “biz ve öteki” karşıtlığından yola çıkarak kendisine bir zemin oluşturur. Bu zemin inşa edilirken Oryantalist yöntemle başvurulur. Bu bağlamda Oksidentalizm, “kendisini Şark’a ait gören bir öznenin, ‘biz ve öteki’ kısıncında Batı’ya ait olduğunu düşündüğü öznenin kültürünü, siyasetini, dinini; yani bütün birikimlerini değerlendirmeye almasıdır” (Polat, 2006:76). Bu nedenle Batı karşısından mevzilenen Doğu, Oksidentalizm ile “biz ve öteki” karşıtlığında “öteki” olarak Batı’yı belirlemiştir.

Oksidentalizmin Doğu’yu, Batı karşısındaki konumunu sorgulamaya yönelik bir uyanış olarak değerlendiren bir anlamı da mevcuttur. Nitekim Batı’nın eğitim, bilim ve kültür gibi alanlardaki merkezi konumu ile Doğu’nun statüsünü sorgulamaya çalışan Mısırlı entelektüel Hasan Hanefî (2006), tersine çevrilmiş bir Oryantalizm düşüncesiyle Oksidentalizmi şöyle tanımlamaktadır:

Eğer Oryantalizm merkezin bir ürünü ise Oksidentalizm de çevrenin bir ürünüdür. Merkez, bilim, sanat ve kültür tarihi açısından daha fazla ayrıcalığa sahipken Çevre marjinalleştirilmiştir. Merkez üretmekte, Çevre ise sadece tüketmektedir. Merkez süreçleri okumakta ve onları kavramsallaştırmaktadır. Merkez efendidir; Çevre ise itaat eder. Merkez eğitmen, Çevre ise eğitilendir. Oksidentalizm ise yeni bir bilim olarak bu ilişkiyi tam tersine çevirerek ilişkinin ve tarafların rollerini bugünkünün tersine çevirecektir.

Oksidentalizmi postkolonyal literatürün eleştirileri kapsamında değerlendiren yaklaşımlar da mevcuttur. Oksidentalizm “şarkiyatçılıkla birlikte ele alındığında Batı ile Doğu’nun eşitsiz ve asimetrik tarihi içinde, Doğu’nun tepkiselliğini anti-empyralist, anti-kapitalist, anti-modernizm, anti-küreselleşme hareketlerini kapsayan bir alan olarak düşünülmektedir” (Ahıska, 2005). Bu nedenle söylemsel olarak “Oksidentalizm, Batılı devletlerin Afrika, Orta Doğu, Güney ve Güneydoğu Asya’da uyguladığı hegemonya ve kültürel kolonizasyon gibi birçok örnekten dolayı İslamcı, Batı karşıtı duygu ve davranışlara dönüşmüştür” (Özçelik, 2017).

Oksidentalizm, “olumsuz bir Batı” imajı olarak değerlendirilmekte ve Batı’nın düşmanlarınca insanlık dışı bir şekilde sunulmaktadır (Bruma & Margalit, 2022). Bu yaklaşım, bütün bir toplumu ya da uygarlığı -Batı toplumunu- ‘ruhsuz’, ‘sapkın’, ‘paragöz’, ‘köksüz’, ‘inançsız’, ‘duygusuz parazitler’ topluluğuna indirgemektir. Bu algılama tarzı sonucunda Oksidentalistler “Batı kentlerini, insanlık dışı, sapkın hayvanların toplandığı,

şehvetin sömürdüğü” bir yer olarak görürler. Bu anlayışa göre Batı kentleri tam anlamıyla ruhlarını yitirmişlerdir (Bruma & Margalit, 2022). Oksidentalistlerin Batı’ya dair ‘düşmanca’ söylemlerini örneklendirmeye koyulan yazarlar, El-Kaide örgütünün 11 Eylül 2001’deki eylemlerine ve ideolojik bağlamı üzerinde dururlar. Yazarlar bu eylemin Amerika’ya, onun ideasına ve temsil ettiği Batı’ya ilişkin sembolik bir saldırı olarak yorumlanması gerektiğini öne sürmektedirler. Dolayısıyla Bruma ve Margalit’e göre *Oksidentalizm*, Batı’dan intikam almak için tasarlanmış ve dolaşıma sokulmuş bir projedir.

1.4. Amaç ve Problemler

Doğu ve Batı kavramlarına dair imgelerin ne tür yapısal kurulumlar üzerinden inşa edildiği ve buna ilişkin algı ve çağrışımların analiz edildiği bu çalışmanın üç temel amacı vardır: *Birincisi*, Doğu ve Batı kavramlarına yüklenen anlamların neler olduğunu ve ne tür çağrışımlar uyandırdığını incelemektir. *İkincisi*, Doğu ve Batı’ya dair söylem ve tahayyüller ile coğrafi mekân arasındaki bağıntının nasıl yapılandırıldığını çözümlenektir. *Üçüncüsü* ise Doğu ve Batı imgesine ilişkin teorik altlık sunan *Oryantalist* ve *Oksidentalist* söylemler ile hayali/ imgesel coğrafyaların mekânsal temsil ve örüntüleri arasındaki bağıntıyı tartışmaktır. Bu kapsamda araştırmada cevabı aranan temel problem(ler) şunlardır;

- Doğu ve Batı nedir? Neresidir?
- Doğu ve Batı’ya dair coğrafi mekân ve temsilleri nelerdir ve nasıl inşa edilmektedir?
- Doğu ve Batı’ya dair mekânsal tahayyüller ile Oryantalist ve Oksidentalist söylemler arasında ne tür bağıntılar vardır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın modeli

Vaka/durum modeli olarak tasarlanan bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden *betimsel analiz* tekniğiyle hazırlanmıştır. Nitel araştırma; birey, grup veya toplumların herhangi bir temaya/ konuya ilişkin görüş, düşünce ve tutumlarının (insanların kendi iç dünyalarından, dışsal çevreyle olan ilişkilerine kadar) ürettiği süreç ve anlayışın çerçevesini anlamak amacıyla, insanların somut ve soyut yaşamsal formlarını veya deneyimlerini nasıl yorumladıklarını ortaya koyan bir araştırma desendir. Araştırma konusuna ilişkin çözümlenelerde, kelimelerle elde edilen verilerin sistemli bir şekilde işlenmesi ve bir bütün oluşturarak anlamlandırılmasıdır (Özgen, 2019). Nitel araştırma deseninde araştırmacının “gerçek yaşam, güncel durum ya da belli bir zaman dilimi içerisindeki çoklu durumlar hakkında çoklu bilgi kaynakları aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgiler topladığı, bir durum betimlemesi yaklaşımıdır. Durum çalışmasındaki analiz birimi birden fazla durum (çok mekânlı çalışma) veya tek bir durum (tek mekânlı çalışma) olabilir” (Creswell, 2013). Betimsel analiz ise araştırma temasına uygun şekilde önceden hazırlanan alt tematik boyutlara ya da katılımcılara yöneltilen sorulardan temin edilen verilerin tanzim edilmesinden üretilen kavramsal boyutlar ve bu boyutların altında yer alan kavramsal veri kümelerinin yorumlanmasını ifade etmektedir. Amaç, araştırmaya konu olan nesne, durum, eylem, birey, grup ya da tüzel kişiliklere (kamu kurum ve kuruluşlarına) yönelik anlamı ve bu anlamı inşa eden yapısal kodları çözümlenektir. Dahası, araştırma konusuna ilişkin inşa edilen zihinsel kurulumların resmini çekmektir. Birey ya da gruplarda oluşan bu zihinsel resimlerin üretiminde etkili olan yapısal kodların bağıntısını görünür kılmak ve anlamı üreten bağlamları deşifre etmektir.

2.2. Çalışma grubu

Araştırmanın veri kaynağını teşkil eden çalışma grubu İstanbul Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi’nde öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Örneklem grubu olarak bu iki üniversitenin ve dolayısıyla bu iki şehrin seçilme gerekçesi, Türkiye ölçeğinde Doğu ve Batı düşüncesini oluşturan coğrafi lokasyon ve diğer sosyomekânsal faktörlerin temsili açısından önemli oranda uygun olduğunun varsayılmasıdır. Ayrıca, Doğu ve Batı kavramları hakkında hem maksimum çeşitliliği temsil edebilecek hem de konu hakkında kritik ve kapsamlı bir katkı sağlayabileceği düşüncesiyle örneklem alanı olarak bu iki üniversitenin; İlahiyat, Edebiyat ve Siyasal Bilgiler/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerine bağlı altı bölümde öğrenim gören öğrenciler tercih edilmiştir. Bu fakültelerden *Temel İslam Bilimleri*, *Türk Dili ve Edebiyatı*, *Tarih*, *Coğrafya*, *İngiliz Dili ve*

Edebiyatı ile Siyaset Bilimi/ Kamu Yönetimi bölümleri olmak üzere toplam 240 katılımcı araştırmaya dâhil edilmiştir.

2.3 Veri toplama aracı ve takvimi

Araştırmada kullanılacak veri setini temin etmek için, gerekli resmi izinler alınmış, İstanbul Üniversitesi (10.05.2022- 27.05.22) ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde (18.10.2022- 01.11.2022) öğrenim gören katılımcılarla yüz yüze görüşülmüş ve araştırmaya katkı sunmak isteyen katılımcılara doldurmaları için standartlaştırılmış görüşme formları verilmiştir. Bu çalışmaya konu olan ve katılımcılara yöneltilen iki sorudan *birincisi*, “Doğu ve Batı neresidir, nerde başlar ve nerde biter?” *İkincisi* ise, “Doğu ve Batı kavramları zihninizde neyi çağrıştırmakta ve neyi temsil etmektedir?”

Görüşmeler, belirtilen tarihler arasında, katılımcıların uygunluk durumuna göre sınıf ortamında veya ilgili kampüslerde gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların standartlaştırılmış görüşme formuna yazdıkları cevaplar, çalışmanın temel veri seti olarak kullanılmıştır.

2.4 Verilerin analizi

Görüşme formunu cevaplayan katılımcıların, Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin algı ve tasavvurlarını öğrenmek için, bu formlardaki beyanlara sadık kalınarak tüm cevaplar tek tek okunmuş ve çalışmanın muhtevasını yansıtan kavramlar, çarpıcı tanım ve cümleler metinde kullanılmak üzere ayrıca kayıt altına alınmıştır. Bu bağlamda temel hedef, katılımcıların Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin algı ve tasavvurlarını detaylı bir şekilde analiz etmek olduğu için, kayıt altına alınan kavramlardan ayrıca anlamlı bir bütünlük oluşturacak şekilde tematik kavram ağları oluşturulmuştur. Kavram ağlarındaki kategoriler, kavramların (tematik ve anlamsal bütünlük açısından uygun olduğuna karar verilen) ayrıca betimsel analiz tekniğine uygunluğu da göz önünde bulundurularak, dört tematik (Ekonomik, Politik, Kültürel ve Karakteristik) alt boyut altında tasnif edilmiştir. Verilerden yararlanarak teknik çözümlenmeler için kullanılan betimsel analiz, araştırma temasına uygun olduğu belirlenen temel kategorilere göre katılımcı görüşlerinin işlenmesi ve buna uygun bir desenin oluşturulmasını ifade eder. Katılımcılara yöneltilen sorular vasıtasıyla temanın kavramsal boyutlarını tanımlamak ve konuya yönelik tasvirler yapmak betimsel analizin genel özelliklerindedir (Özgen, 2022). Bu bağlamda, alan çalışmasında elde edilen veriler, MAXQDA veri işleme programına aktarılmıştır. Betimsel analiz tekniğiyle Doğu ve Batı kavramlarına yüklenen anlam ve tasavvurlar, tematik açıdan bütünlük oluşturacak şekilde çözümlenmiş ve konuya dair kavram ağları oluşturulmuştur.

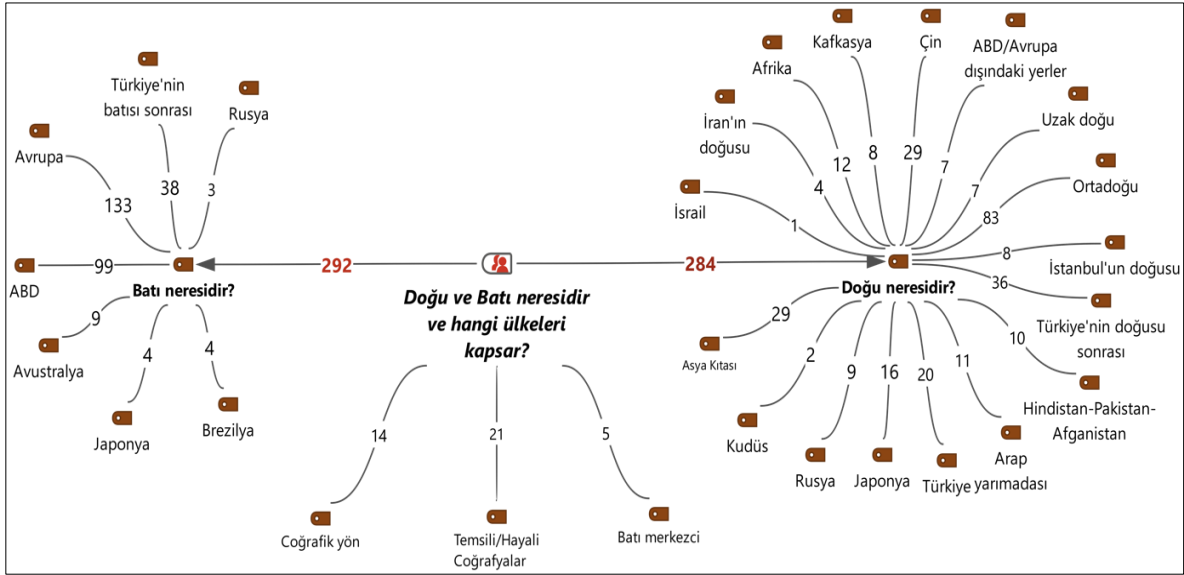
3. BULGULAR

3.1. Doğu ve Batı neresidir?

Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin anlam, çağrışım ve coğrafi tahayyülleri anlamak ve bunlara dair bağıntıyı çözümlenmek için katılımcılara “Doğu ve Batı neresidir, nerede başlar, hangi ülkeleri kapsar?” soruları yöneltilmiştir. Bu soruya ilişkin verilen cevaplar iki gruba ayrılmıştır: *İlki* coğrafi bir kavram (il, bölge, kıta vb.) olarak tanımlanan Doğu ve Batıya dair anlamlandırmalardır. *İkincisi* ise bu kavramlara dair temsili/hayali ya da Batı merkezci anlamları kapsayan ifadelerdir.

Doğu ve Batı'yı küresel ve yerel coğrafi ayrımlarla ifade eden katılımcılar, hem doğuyu hem de batıyı çeşitli ülkeler/bölgeler bağlamında, tanımlayarak ifade etmişlerdir. Katılımcıların “Doğu ve Batı neresidir?” sorusuna verdikleri cevaplar MAXQDA nitel veri analiz programı vasıtasıyla tematik bağıntı özetlenmiş ve anlamsal bütünlüğü yansıtacak şekilde kavram ağları oluşturulmuştur (Şekil 3). Katılımcıların Doğu (f= 284) ve Batı (f= 294) kavramına ilişkin tanımlamaları (kıta, bölge, ülke ve frekansları) birbirinden farklı sıklık (frekans) değerlerine sahiptir. Fakat toplam frekans değerleri açısından birbirine yakın düzeyde olduğu söylenebilir.

“Doğu ve Batı neresidir, nerede başlar ve nerede biter?” sorusuna verilen cevaplardaki tanımlamalara göre Doğu on altı (16), Batı ise yedi (7) kavram ile ifade edilmiştir. Doğu olarak tarif edilen ve en yüksek frekans değerini yansıtan kıta, bölge ve ülkeler dahil olmak üzere coğrafi tanımlamalardır. Bunlar sırasıyla *Orta Doğu* (f=75), *Türkiye'nin doğusu sonrası* (f=37), *Asya kıtası* (f=29), *Çin* (f=28), *Uzak Doğu* (f=23) ve *Türkiye* (f=20) olarak ifade edilmiştir.

Şekil 3- Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin yer bilgisi ve tanımlamaları temsil eden kavram ağı.

Figure 3- Concept network representing place information and definitions of East and West.

Batı kavramına yönelik verilen cevaplarda ise en yüksek frekans değerine sahip ifadeler sırasıyla *Avrupa* ($f=134$), *Amerika Birleşik Devletleri (ABD)* ($f=99$), *Türkiye'nin batısı sonrası* ($f=39$), *Avustralya* ($f=9$) ve *Japonya* ($f=4$) olmak üzeredir.

Katılımcıların Batı coğrafyası ve/ya lokasyonuna ilişkin algılarını yansıtan verilere göre Batı, sıklıkla *Avrupa* ($f=134$) ile özdeşleştirilmiştir. Avrupa (özellikle Batı Avrupa) ülkeleri Batı'nın çekirdeğini oluşturmaktadır. Ancak Avrupa kavramı sadece coğrafi bir bölgeyi tanımlamaz. Aynı zamanda bir fikir, düşünce, davranış bilincini bir arada sunan bir kültürel kimlik ve birikimi de içerir. Nitekim konuya dair katılımcı ifadeleri de Avrupa kavramının ontolojik zeminine ilişkin bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Örneğin;

K 50; "Batı, Avrupa ve Amerika milletlerini kapsar. Bunların çoğu Kuzey Yarım Küre'de bulunan kültürel ve ırksal topluluklardan oluşur".

K 220; "Batı, Avrupa ve ABD ülkeleri gibi ülkelerden oluşur, tabi bu tanımlar siyasi ve toplumsal tanımlamalardır".

K 130; "Batı, bana göre dünyanın diğer medeniyetlerine kıyasla Avrupa ve ülkelerini kapsar... Batı ülkeleri" için İngiltere, Belçika, Norveç gibi ülkeleri örnek verebiliriz".

"Batı neresidir?" sorusuna, ABD cevabı veren katılımcıların frekans değeri ($f=99$), ilgili soruyu tanımlayan en yüksek ikinci frekans değeridir. Bu tanımlamanın temel nedeni, modern çağda ABD'nin, Batılı değerlerin bir temsilcisi olarak algılanmasıdır. Dolayısıyla mevcut düzende Batılılık ya da Avrupalılık fikri, büyük ölçüde Amerikalılaştırılmış ve Batı fikrine kanalize olmuştur. Dolayısıyla siyasal ve kültürel açıdan Batılılık veya Batılı olmak, Amerika ile özdeşleşmiştir. Bazı katılımcıların ifadeleri de bu görüşü teyit etmektedir.

K 79; "Batı, Balkanlar, Avrupa ile ABD ve İngiltere'yi de içine alan siyasal ve coğrafi bir bölgedir".

K 239; "Batı ülkelerine; ABD, Kanada, Brezilya, Almanya, Portekiz gibi siyasal açıdan birleşmiş ülkeler örnek verilebilir".

K 178; "Batı, Avrupa ve Amerika ülkelerini kapsayıp doğunun kültür ve medeniyetinden hatta ilminden yararlanmış yapay ve zenginleştirilmiş bir medeniyetler topluluğudur".

K 15; "Batı, Avrupa ve Kuzey Amerika ağırlıklı olmak üzere kapitalist ve liberal hakları savunan tüm ülkeleri kapsar".

Batı olarak tasavvur edilen ve frekans değeri yüksek olan bir diğer tanımlama ise *Türkiye'nin batısı ve sonrası* (f=39) ifadesidir. Batı kavramını bu şekilde tanımlayan katılımcılar, Türkiye'yi il ve ilçeleri içerecek şekilde sınırlandırmışlardır. Buna ilişkin örnek ifadelere yer vermek gerekirse;

K 184; “İstanbul, Doğu ve Batıyı ayıran bir şehir. Bu yüzden bana göre Türkiye'nin batısı ve doğusu Doğu-Batı sınırını verir”.

K 138; “Doğu ve Batı, İstanbul'u ayıran boğaz ve iki yakasıdır”.

Katılımcılar için Batı coğrafyası ya da sınırlarını temsil eden diğer yerler *Avustralya* (f=9), *Brezilya* ve *Japonya'dır* (f=4). Brezilya, Japonya ve Avustralya her ne kadar coğrafi yön olarak doğuda ya da güneyde konumlanmış olsa da, Batılı değerleri benimsemesi ve yansıtması nedeniyle “Batı ve Batı'nın uzantısı” olarak algılanmıştır. Bu durum, Batı'ya yüklenen anlamların sadece coğrafi bir bağlamla anlaşılmayacağını göstermektedir. Dahası *modernleşme, kalkınma, sanayileşme ve kapitalizmin* hâkimiyetiyle birçok alanda hegemonya kuran bir “batılılaşma” ideolojisidir.

Doğu'ya ilişkin coğrafi tasavvurlarda, ilk sırada *Orta Doğu* (f=75) kavramı yer almaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere “Orta Doğu sınırlarına ilişkin farklı belirlenim ve sayıtlar bulunmaktadır. Güneybatı Asya'dan Mağribe, Balkanlardan Doğu Afrika'ya kadar birçok ülkeyi içine alan coğrafi bir lokasyon olarak Orta Doğu” (Özgen, 2019) bir coğrafyayı/bölgeyi/ülkeyi kesin ve net bir sınırla tanımlamaz. Katılımcıların Orta Doğu'su da bu belirsizliği içermektedir. Bununla beraber Doğu'yu, genellikle Orta Asya ve Orta Doğu odaklı algılayan katılımcılar İran, Irak, Lübnan, Türkiye, Suudi Arabistan gibi ülkeleri örnek olarak vermişlerdir. Birkaç ifadeye yer vermek gerekirse;

K210; “Bana göre mevcut düzende doğu, Orta Doğu ülkelerini kapsar”.

K 116; “Doğu: Orta Doğu'nun ve hatta Kuzey Afrika'nın tamamıdır”.

K 171; “Doğu: Lübnan, Suudi Arabistan, Irak, Suriye kısaca Orta Doğu ülkeleridir”.

K 219; “Doğu: Suriye, Filistin, Irak, İran, Türkiye, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan ve Suudi Arabistan ülkeleri, yani Orta Doğu'dur”.

Katılımcılar için Doğu olarak ifade edilen diğer bir tanımlama ise *Türkiye'nin doğusu ve sonrası* (f=37) ifadesidir. Bu durumun nedeni Doğu ve Batı kavramlarının özünde birer coğrafi yön kavramı olmasıdır. Bu kavramların kullanımını sırasında herhangi bir kişi mevcut konumuna/bulunduğu yere göre bir Doğu ve Batı tarifi yapabilmektedir. Ancak Türkiye'nin de kendi sınırları içerisinde bir Doğu ve Batı ayrımı olduğu düşünüldüğünde, *Türkiye'nin doğusu ve sonrası* ifadesinin daha çok kıtasal belirlenim ve coğrafi bir yön tarifiyle tasavvur edildiği, katılımcıların görüşlerinden de anlaşılmaktadır. Örneğin;

K 19; “Türkiye'nin Avrupa yakası ve sonrası batı, Anadolu (İstanbul'un Anadolu yakasından) topraklarından Avustralya'ya kadar olan yerler ise doğu topraklarıdır”.

K 3; “Karadeniz Bölgesi'nin de dâhil olduğu Türkiye'nin doğusu, doğudur”.

K 229; “Doğu, Türkiye'nin doğusu olan illerdir. Iğdır, Ağrı, Van, Muş, Erzurum vb”.

K 214; “Tüm Avrupa ülkeleri Batı iken Türkiye'nin sonrası Doğu'dur”.

Doğu kavramına ilişkin diğer tanımlama ve frekans değerleri sırasıyla; *Asya Kıtası* (f=29), *Çin* (f=28), *Afrika* (f=12), *Arap Yarımadası* (f=11), *Hindistan-Afganistan-Pakistan* (f=10), *Rusya* (f=9), *Kafkasya* (f=8), *ABD ve Avrupa dışındaki her yer* (f=7), *İran'ın doğusu* (f=4), *Kudüs* (f=2), *İsrail* (f=1) şeklindedir. Doğu olarak ifade edilen bu lokasyonlar arasında en ilginç olanı *ABD/Avrupa hariç her yerin* (f=7) ve *Afrika'nın* (f=12) Doğu olarak ifade edilmesidir. Zira bilindik ve alışıldık doğu (coğrafi, yön, bölge) varyasyonları dışında olan bu tanımlamalar, Doğu ve Batı'nın sadece reel coğrafi konumları, ülkeleri ya da bölgeleri temsil etmediği, aksine çeşitli sosyoekonomik ve politik inşalara dayalı göstergeleri de temsil ettiğini göstermektedir. Birkaç katılımcının da belirttiği gibi;

K 11; “Coğrafi olarak Batı, Avrupa'nın batısıdır ve ABD'den oluşur. Doğu ise geri kalan ülkelerden oluşur”.

K 20; “Doğu, esasında kendine has özelliği olan Batı kutbunun karşısında yer alan ekseriyet Müslüman dinine mensup olmasının yanı sıra Uzak Doğu'nun unsurlarını da içerir”.

K 27; “ABD dışında dünyayı ikiye bölün, yarısına Doğu yarısına Batı denmiş gibi. Avrupa, Batı’dır; Asya ve Afrika ise doğudur”.

K 235; “Doğu genel olarak Asya ve Afrika ülkelerini kapsarken, Batı daha çok Avrupa ve Amerika ülkelerini kapsamaktadır”.

Katılımcılara yöneltilen, “Doğu ve Batı neresidir, nerede başlar, hangi ülkeleri kapsar?” sorusuna ilişkin verilen yanıtların ikinci kısmı, Doğu ve Batı kavramlarını temsilen; ırkları, kültürleri, zihinsel ve karakteristik özellikleri birbirinden koparan, ayıran ve ötekileştiren anlamları çağrıştırmaktadır. K209 nolu katılımcının ifadesi de bu düşünceyi yansıtmaktadır:

K209: “Doğu ve Batı, kalıplaşmış dünya zihinleri içinde iki parçaya ayrılmış kişileri, toplulukları veya ırkları sistematikleştirmeye çalışır. Ve bunu yön kavramıyla ele geçirir. Bakıldığında Doğu toplumları jeopolitik konumdan dolayı çok önemlidir fakat asla en yüksek konuma getirilmemiştir. Hep parçalanma ya da oradan bir menfaat elde etmek için bölünmeye mahkûm edilmiştir (Doğu: İran, Irak, Suriye, Hakkâri, Hatay, Van vb.). Ama Batı halkı öyle mi? Hep en yüksekte olan, en çok özenilen, eğitim, hukuk ve sosyokültürel açıdan gelişmiş ya da geliştirilmiş...”.

K37: “Günümüzde Doğu ve Batı bir coğrafi bölgeden çok, fikirlerin oluşturduğu alanlar olarak düşünülebilir”.

K140: “Doğu ve Batı, insanları ayıran ırkçılığa neden olan sahte bölgeleri temsil eder”.

K142: “Benim için her ikisi de bir kısım insanların ayrıştırıldığı ve aşağı görüldüğü ülkelerdir”.

Bazı katılımcılar Doğu ve Batı’nın, Avrupa merkezci ve/ya Oryantalist bir ideolojiyle şekillendiğini ifade etmişlerdir. Birkaç örneğe yer vermek gerekirse;

K 65: “Doğu ve Batı, benim için Batı’nın Oryantalist hükümlerle inşa ettiği iki kavramdır”.

K 74: “Doğu ve Batı, bildiğimiz batı ülkeleri, İngiltere vs. onların düşüncesine göre bu algılarımız oluşmuştur. Biz de bu şekilde isimlendirip devam ediyoruz”.

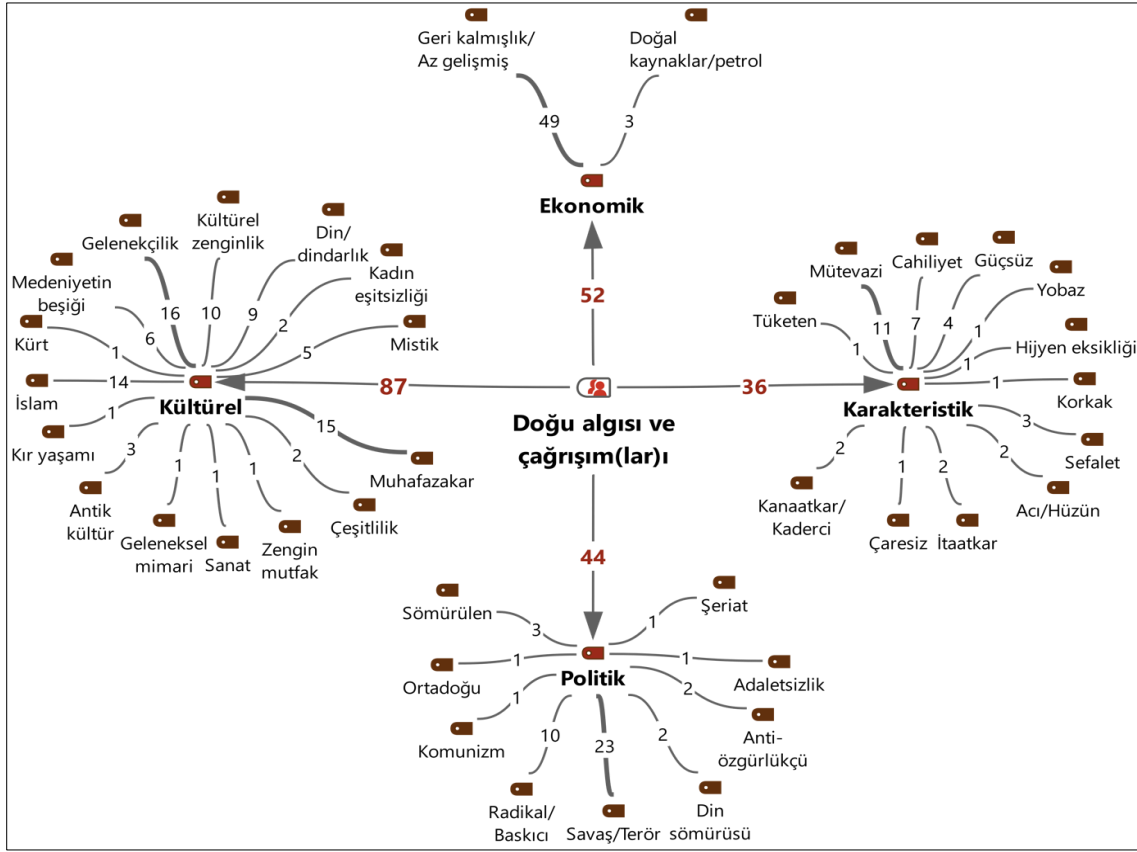
3.2. Doğu kavramına ilişkin betimsel çözümler

Doğu ve Batı kavramlarına yönelik tanımlamalarda, tarihi olay ve olguların önemli bir etkiye sahip oldukları görülmektedir. Buna göre bu toplumların (Doğu ve Batı’nın) kesişen tarihleri, aynı zamanda iki algılama biçiminin de tarihidir; gerçek ile efsanenin, olgu ile algının, kimlik ile imajın, hakikat ile tahayyülün iç içe geçtiği bir tarihtir (Kalın, 2017). Dolayısıyla Doğu ve Batı’ya ilişkin tahayyüllerin oluşumu, Doğu ve Batı’nın varlığı kadar eskidir (Bulut, 2002). Diğer taraftan güç, rekabet ve hakimiyet kıskacında Doğu ve Batı’ya yönelik söylem pratiklerin üretildiği, “biz ve öteki” karşıtlığından beslenen algı ve hayali pratiklerin de derinden inşa edildiği görülebilmektedir.

Katılımcıların Doğu ve Batı kavramlarına yükledikleri anlam ve çağrışımların neler olduğunu anlamak için “Doğu ve Batı kavramları sizde neyi/leri çağrıştırmaktadır?” sorusu sorulmuş, bu soruya verilen cevaplara ilişkin iki kavram ağı oluşturulmuştur (Şekil 4 ve 5). Bunlardan *birincisi*; katılımcıların Doğu kavramına yönelik algı ve çağrışımlarını yansıtan ve dört kategori altında toplanan kavram ağıdır. Bu analize göre, katılımcıların Doğu kavramına ilişkin algı ve çağrışımları; *Kültürel* (f= 87), *Ekonomik* (f=52), *Düşünsel/Karakteristik* (f=36) ve *Politik* (f=44) olmak üzere dört kategoride incelenmiştir.

Kültür kategorisinde yer alan ve en yüksek frekans değerine sahip kavramlar sırasıyla; *gelenekçilik* (f=16), *muhafazakar* (f=15), *İslam* (f=14), *kültürel zenginlik* (f=10), *din/dindarlık* (f=9) ifadeleridir. Bu frekans değerlerine göre katılımcıların Doğu kavramına ilişkin algı ve çağrışımları *gelenekçilik*, *muhafazakârlık* ve *İslam kavramları* üzerinden ifade edilmiştir. Aynı zamanda gelenekçilik ve muhafazakârlık tanımlamaları vasıtasıyla Doğu ve Batı’nın sıklıkla mukayese edildiğine ilişkin ifadeler de vardır. Örneğin:

K 236: “Batı’nın dünya üzerinde daha fazla geliştiğini görmekteyiz. Doğu ise bunun yanında daha çok gelenek ve göreneklerine bağlıdır”.

Şekil 4- Doğu kavramına yönelik algı ve çağrışımları yansıtan kavram ağı.

Figure 4- A concept network reflecting perceptions and associations towards the concept of the East

K 90: “Doğu toplumlarını, muhafazakâr ve geleneğe bağlı olmaları sebebiyle daha geride kalan ve sığ toplumlar olarak düşünmekteyim”.

K 56: “İster istemez Doğu muhafazakârlık, Batı seküler gibi çağrışımlar zihnimde uyanıyor, fakat bunun doğru olduğunu savunmuyorum”.

K 132: “Doğu denildiğinde sürekli aza kanaat etme, şükretme öğretisinden dolayı daha fazlasını talep etme isteği köreltilmiş, güce tapan, hükmedilmeyi seven, dindar ve muhafazakâr toplumlar aklıma geliyor”.

Diğer taraftan Doğu’yu din ve/ya dini gruplar/cemaatler ile ilişkilendiren bazı katılımcılar, bunu *İslam/Müslümanlık* (f=14) ile özdeşleştirmişlerdir. Bu ilişki İslam medeniyeti algısı ile bağdaştırılmıştır. Örneğin:

K65: “Doğu, Müslümanlığı ve tarih boyunca Müslümanların oluşturduğu edebiyatı, kültürü, sosyal yaşantıyı bunların tamamını içinde barındıran bir yaşamı çağrıştırıyor”.

K73: “Doğu kavramı, İslam ile gelişip büyüyen bir medeniyeti çağrıştırmaktadır”.

K96: “Doğu, İslam medeniyetinin hâkim olduğu bir coğrafyadır”.

Doğu’ya ilişkin algı ve çağrışımların yer aldığı kavram ağına en yüksek frekans değerine sahip ikinci kavram *ekonomik* (f=52) bağlam kategorisidir. Bu kategori iki kavramdan oluşmakta ve frekans değerleri arasında büyük fark bulunmaktadır. Bunlar, *geri kalmışlık/az gelişmişlik* (f=49) ve *doğal kaynaklar/petrol* (f=3) kavramlarıdır. Katılımcı ifadeleri değerlendirildiğinde, Doğu’nun geri kalmış/az gelişmişlik ile ifade edildiği ve dolayısıyla sosyoekonomik (refah, içine kapanma, muhafazakârlık, sabit kalma, ırkçılık) bir bağlam üzerinden tanımlandığı görülmektedir. Örneğin:

K221: “Doğu, geri kalmışlığı daha çok içine kapanmışlığı ve sabit kalmışlığı çağrıştırıyor”.

K61: “Batı, refah seviyesinin ve alım gücünün yüksek olduğu ülkeleri, Doğu ise alım gücünün daha düşük olduğu ülkeleri çağrıştırıyor”.

K116: “Doğu, gelişim açısından daha geride kalmış ve zor şartlarda yaşayan insanların olduğu bölgedir”.

K69: “Doğu, gelişmemiş, ekonomik kutluğun olduğu, katı politik kuralların ve ırkçılığın olduğu yerleri çağrıştırıyor”.

Doğu algısı ve çağrışımlarına ilişkin oluşturulan kavram ağında yer alan *Politik* alt kategoride, en yüksek frekans değerine sahip kavramlar sırasıyla *savaş* (f=23), *radikal- baskıcı* (f=10) ve *sömürülen* (f=3) olmuştur. Bu ifadeler, aynı zamanda savaşın ve şiddetin hüküm sürdüğü Doğu coğrafyasını temsil etmektedir. Aşağıda yer alan katılımcı görüşleri de bu düşünceyi desteklemektedir;

K13: “Doğu denilince aklıma sayısız dinamikleri ve savaşı içinde barındıran bir dünya geliyor”.

K26: “Yıllardır olan olaylar yüzünden Doğu denildiğinde, paylaşılmayan bölgeler ve savaş geliyor aklıma”.

K81: “Doğu, daha çok savaşın ve terör kültürü ile yaşayan insanların yeridir”.

K155: “Doğu manşetlerde ölüm ve gözyaşından başka bir şeyin olmadığı geri kalmış ülkeleri anımsatmaktadır”.

K235: “Doğu daha çok ‘savaş ve mutsuzluk’ kavramlarını çağrıştırmaktadır”.

Bazı katılımcılar Doğu’nun sömürülmesini, savaş ve terörizmin bir sonucu olarak görmektedirler. Örneğin K202 nolu katılımcının ifadesiyle Lübnan’daki iç karışıklıklar olmasaydı Lübnan, İran ve Mısır bugün farklı bir konumda olabilirdi;

“Medeniyetin beşiği olan Doğu’nun sahip olduğu kültürel ve ilmi değerler, şu anda mevcut Batı sisteminin kendisini oluşturmuştur. Batı, sentezini dünyaya daha üst tabakaymış gibi gösterme çabasıdadır. Doğu ise sürekli sömürülmüş basitleştirilmiş tarihi bir mirastır. Örneğin iç karışıklıklar olmasaydı Lübnan’ın başkenti Beyrut şu anda dünyanın en gözde şehirlerinden biri olabilirdi veya İran ve Mısır kültürleri gibi”.

Doğu kavramına dair algı ve çağrışımların yer aldığı son kategori ise *Karakteristik* ya da *Düşünsel* başlığı ile adlandırılmıştır. Bu alt kategoride mütevazı (f=11), cahiliyet (f=7), sefalet (f=3) kavramları sıklıkla ifade edilmiştir. Doğu’nun mütevazılığı üzerinde duran katılımcılar, duygusal, spiritüel, derin, sıcak ve samimi kavramlarını kullanarak, Doğu’yu bir takım karakteristik ve düşünsel temalarla sunmuşlardır. Batı ise daha çok olumsuz biçimlerde algılandığı görülmektedir. Örneğin:

K89: “Doğu daha çok mütevazılığı ve tasavvufu çağrıştırıyor. Doğu, duygusal ve derindir”.

K193: “Doğu her zaman için daha samimi ve mütevazıdır... Doğu daha bizdendir”.

K11: “Batı zengin, sert, acımasız ve sömürgeci iken Doğu ise köklü, mütevazı ve naiftir”.

K141: “Batı özgürlüğüne düşkün ve bireyselci, Doğu biraz kısıtlanan ama samimi, içten ve mütevazıdır”.

Doğu kavramının çağrıştırdığı bir diğer ifade ise *cahiliyet* (f=7) kavramıdır. Katılımcılar burada Doğu’yu daha çok Orta Doğu coğrafyası üzerinden tasavvur ederek, geri kalmışlık ve cahillik kavramlarıyla betimlemişlerdir. Katılımcılara ait birkaç ifadeye yer vermek gerekirse:

K105: “Doğu benim gözümde her anlamda geri kalmış cahil bir topluluktur. Örneğin Orta Doğu bu konuda verilebilecek en güzel örnektir. Kadın haklarından tutun da gerici yasalara kadar”.

K25: “Doğu denilince aklıma Orta Doğu geliyor. Orta Doğu bana cahiliyeti çağrıştırıyor”.

3.3. Batı kavramına yönelik betimsel çözümlenmeler

Katılımcıların Doğu kavramına yükledikleri anlamlar ve çağrışımlara ilişkin analizlerde dört temel kategori (*Ekonomik*, *Politik*, *Kültürel*, *Düşünsel/Karakteristik*) ve bu kategorilere bağlı toplam 42 kavramsal ifade belirlenmiştir (Şekil 5). Batı algısı ve çağrışımlarına ilişkin temel kategorilerin frekans değerleri sırasıyla şöyledir; *Ekonomik* (f=74), *Politik* (f=63), *Kültürel* (f=54), *Düşünsel/Karakteristik* (f=26).

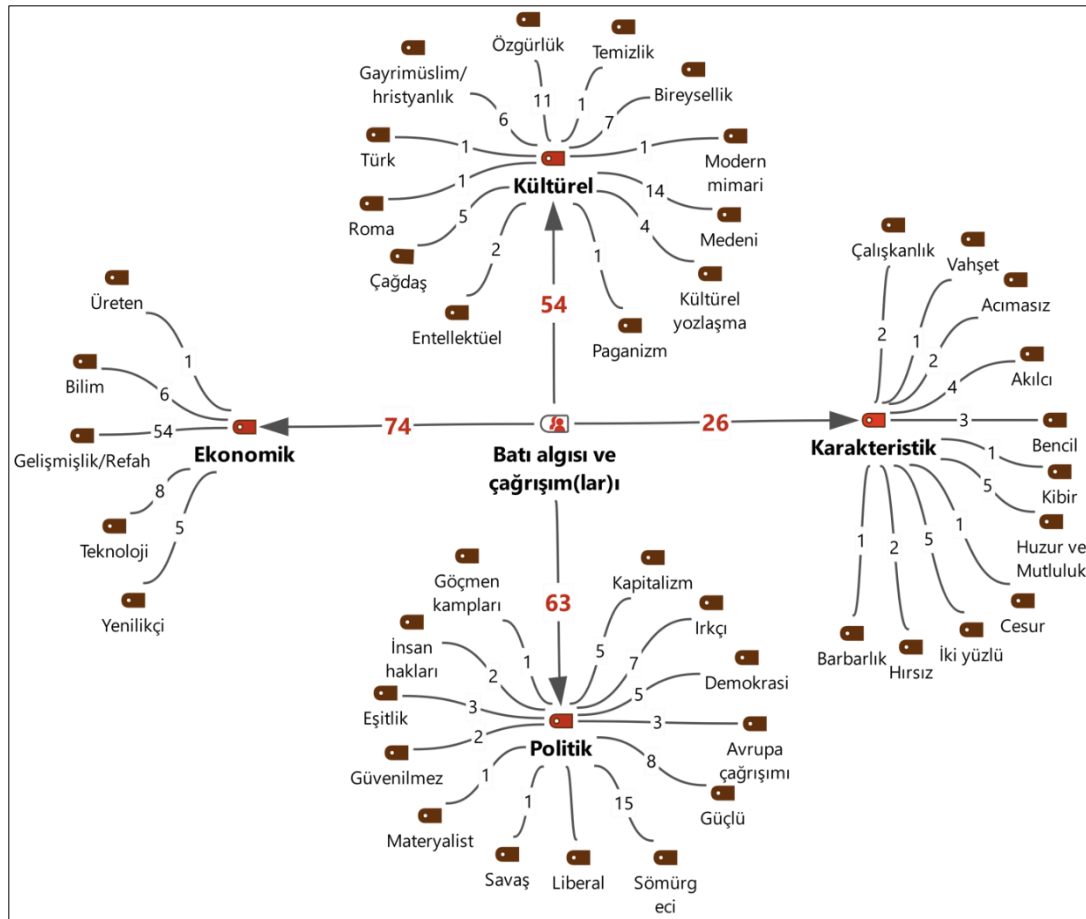
Ekonomik alt kategorisi içerisinde yer alan ve en yüksek frekans değerlerine sahip kavramlar sırasıyla; *gelişmişlik/refah* (f=16), *teknoloji* (f=15), *bilim* (f=6) olarak belirlenmiştir. Bunun anlamı, Batı kavramının, katılımcıların zihninde daha çok *gelişmişlik/refah* kavramıyla anlandırıldığını göstermektedir. Bu bağlamda Batı’da refah seviyesinin yüksek olduğu, bu ülkelerin medeni ve gelişmiş oldukları ve iş olanaklarının fazla olduğu vurgulanmıştır. Katılımcıların konuya dair ifadelerini içeren birkaç örneğe yer vermek gerekirse;

K61: “Batı refah seviyesinin ve alım gücünün yüksek olduğu ülkeleri, çağrıştırıyor”.

K98: “Batı, denildiğinde aklıma gelişmişlik ve medeni düzen olarak ileri ve milletler topluluğu geliyor”.

K116: “Batı Doğu’ya göre çok daha hızlı değişen ve bunun üzerine her gün yeni imkânlar katarak yaşanan bölgedir...”

K171: “Batı, eğitimde, iş olanakları olarak daha gelişmiş hatta kimi zaman daha medeni ya da medeniyetin kemikleşmiş olduğu bir yerdir”.

Şekil 5- Batı kavramına yönelik algı ve zihinsel tasarımların kavramsal analizi.

Figure 5- Conceptual analysis of perceptions and mental designs towards the concept of the West.

Politik alt kategorisinde, Batı’ya ilişkin anlam ve çağrışımlarda en yüksek frekans değerine sahip kavramlar *sömürgeci* (f=14), *güçlü* (f=8) ve *ırkçı* (f=7) ifadeleriyle belirtilmiştir. Sömürgeci kavramını kullanan katılımcılar, Batı’nın uluslararası arenadaki politikasını *emperyalist*, *çıkarıcı* ve *ikiyüzlü* olarak tanımlamışlardır. Örneğin bazı katılımcılar, Batılı devletleri sömürgeci ve emperyalist emeller uğruna savaş çıkarmakla, haksızlık ve adaletsizlik yapmakla itham etmişlerdir. Söz gelimi;

K26: “Batı denildiğinde, sömürmek için savaş çıkaran millet ve devletler geliyor aklıma”.

K32: “Batı, dünyayı sömürmüş ve sömürmeye devam edenleri ifade eder”.

K 25: “Batı, hümanist görünümlü ikiyüzlü emperyalist güçleri ifade ediyor”.

Sömürgeci Batı algısının devamı niteliğinde olan bir diğer tanımlama ise *güçlü* ve *ırkçı* Batı kavramlarıdır. Katılımcıların politik algılarını şekillendiren bu tanımlamalara ilişkin birkaç örnek vermek gerekirse;

K110: “Batı tamamen üstünlük ve ırkçılık yapan insan topluluğudur”.

K 65; “Batı ise kendini, gerçekleştirmek için başvurduğu şeyler sömürü, haksızlık adaletsizlik üzerine kurulmuş olan değersizlikler bütününi çağrıştırıyor”.

Kültür kategorisinde en yüksek frekans değerine sahip kavramlar sırasıyla *medeni* (f=14), *özgür/özgürlük* (f=14), *bireysellik* (f=7) ve *Hristiyanlık/gayrimüslim* (f=6) olmuştur. Katılımcılar genel anlamıyla Batı’yı kültürel açıdan gelişkin bir medeniyet düzlemine oturtmuşlardır. Ancak bu kullanımda Batı, olumlu/olumsuz birçok anlama sahiptir. Örneğin bazı katılımcılar Batı medeniyetini, *özgürlük* ve *saygı* ifadeleriyle belirtirken bazı katılımcılar ise *teknoloji* ve *bilim* gibi Modern Çağ teknolojisine atıfta tanımlamışlardır. Örnek vermek gerekirse;

K13: “Batı denilince, kişisel özgürlük ve saygılı bir dünya aklıma geliyor”.

K141: “Batı, özgürlüğüne düşkünlüğüyle aklımda kalmıştır”.

K219: “Batı, güçlü insanların hükmettiği yani güçlü olan her şeyi çağrıştırıyor”.

K168: “Batı sadece teknolojik anlamda ileride olan bir kavramdır”.

Bazı katılımcılar ise Batı medeniyetinin köklerinin Doğu’da olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin K3’e göre; Batı’nın sahip olduğu medeniyet kendisine has değil, aksine Doğu’dan “esinlenerek” ve “devşirilerek” yeni bir görünümün ürünüdür. K80 de benzer biçimde, Batı medeniyetinin “yapay” özelliğine vurgu yapmıştır.

Batı kavramının zihinsel tasarımına dair karakteristik bağlamı içeren kategoride yer alan kavramlar ise sırasıyla; *iki yüzlülük* (f=5), *huzur ve mutluluk* (f=5), *akılcı* (f=4), *bencil* (f=3) ifadeleri olarak belirlenmiştir. Katılımcıların ifadelerinden birkaç örneğe yer vermek gerekirse;

K168: “Batı, insan haklarını koruyan ve hoşgörü medeniyetinin hâkim olduğu bir coğrafi bölge olarak görünür. Ama aslında hoşgörü ve medeniyetten bihaber, insan haklarını gözlemeyen ikiyüzlülerin coğrafyasıdır”.

K43: “Batı, bende kibir, bencillik ve gelişmişlik kavramlarını çağrıştırıyor”.

Katılımcıların ifadelerinden anlaşılacağı üzere, Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin algı ve çağrışımlar coğrafi anlamı ifade etmenin yanı sıra kültürel, ekonomik, politik, karakteristik farklılıkları ve zıtlıkları da çağrıştırmaktadır. Nitekim bazı katılımcılar Doğu ve Batı’nın kültürel ve tarihsel olarak *zıt kutuplar* olduğunu da ifade etmişlerdir. Örneğin;

K2: “Doğu ve Batı Orta Çağ’dan günümüze gelen iki zıt kutuptur”.

K121: “Doğu ve Batı, zihnimde birbirine bağlı farklı insan ve yaşam kaynağını, birbirinden bağımsız iki ayrı yeri çağrıştırıyor. Sadece kıta olarak birbirine bağlı.”

K200: “Kutuplaşmanın iki temel sözcüğü: Batılılar daha akıllı ve kültürlü, Doğulular daha geleneksel ve geriden gelmekte”.

K93: “Savaşlarda bize öğretilen blokları oluşturur. Bunun dışında kültürel farklılıklardır”.

K22: “Doğu-Batı kavramı bölünmüşlüğü, ayrıştırmaları çağrıştırır. Yusuvarlak dünyada hepimiz insanız. Yuvarlağın doğusu batısı olmaz”.

Doğu ve Batı’nın medeniyet düzleminde birbirini tamamladığını ve simbiyotik rolleri olduğunu ifade eden katılımcılar da vardır. Doğu ve Batı’yı bu perspektifle değerlendiren katılımcılar, her iki dünyanın da *kadim medeniyetlere* ev sahipliği yapmalarına dikkat çekmişlerdir. Bu düşüncüyü yansıtan katılımcı ifadelerine göre;

K18: “Etkileşim ilk medeniyetlerden beri yüksek ve birbirini tamamlar şekilde olduğu için, Doğu ve Batı ikiz kardeş gibidir”.

K82: “Doğu ve Batı deyince aklıma direk medeniyet geliyor. İkisinin de kesiştiği Mezopotamya geliyor”.

K44: “Doğu-Batı kavramları zihnimde iki medeniyeti çağrıştırır. Bu medeniyete ev sahipliği yapan insanların bir araya gelmesini ve barış altında yaşamaları geliyor aklıma”.

3.4. Üniversiteler bazında Doğu ve Batı kavramlarına dair çözümleme

Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin algı, imaj ve temsiller söz konusu olduğunda, Türkiye'nin iç dinamiğinde etkili olan mekânsal yansımalar da önem kazanmaktadır. Türkiye'de "Doğu" ya da "Doğulu olmak" ile "Batı" ya da "Batılı olmak" farklı, etnokültürel (*ırk, dil, din, mezhep*) kimlikleri ve sosyomekânsal (*modern ve kapitalist yaşam tarzı*) özellikleri bagajında taşır. Sanayir'in da (2010) vurguladığı üzere, "Türkiye'de 'ulus kimliğinden' farklı bir etnik kimlik kategorisine üye olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşlarını anlatmak için 'Doğulu' kavramı kullanılmaktadır". Bu nedenle Doğu belli bir etnik kimliği, grubu ve yaşam tarzını çağrıştırmaktadır. Dural ve arkadaşlarının (2018) yaptığı çalışmaya göre: bilişsel haritalarda *Doğu* silah ve savaş manzaralarını çağrıştıırken, *Batı*: şezlong, deniz ve güneş gibi temsilleri çağrıştırmaktadır. Türkiye'nin doğusu ve batısına ilişkin tahayyüller yerel ölçekteki ayrımının da temel göstergelerindedir.

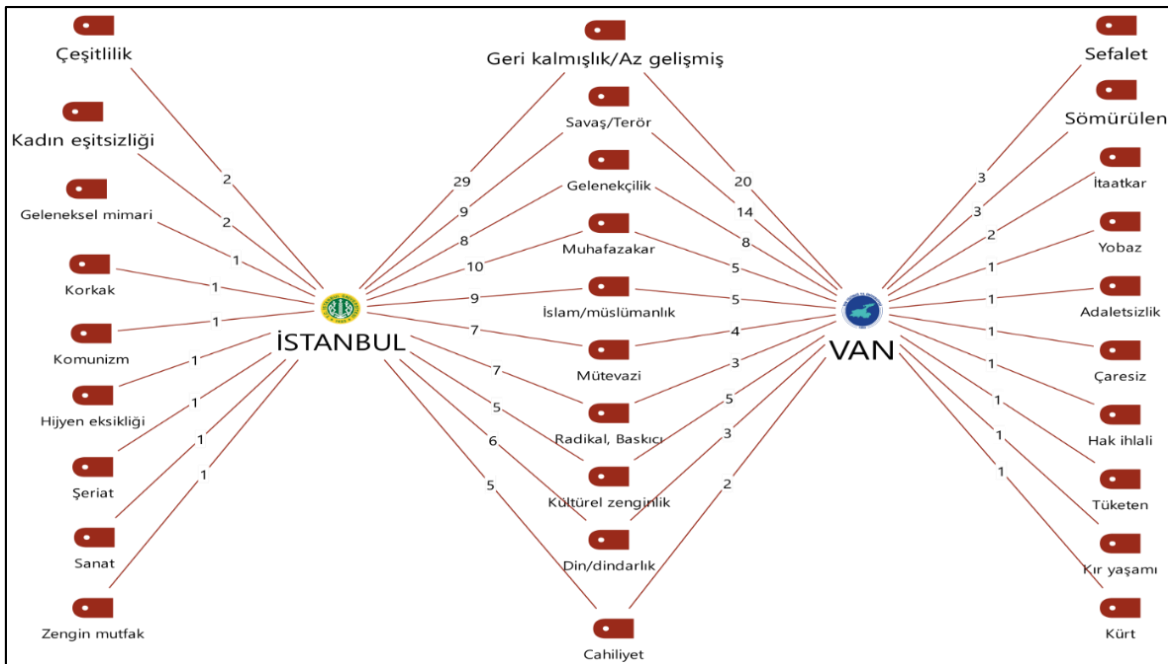
Bu çalışmanın örneklem grubunu oluşturan İstanbul Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ndeki katılımcıların Doğu ve Batı kavramlarına yönelik kavramsal tanımlamaları da yerel ölçekte Doğu-Batı ayrımını kanıtlar niteliktedir.

İstanbul Üniversitesi'nde öğrenim gören katılımcılar, Doğu kavramına yönelik algı ve çağrışımlarını ifade ederken; *çeşitlilik* (f=2), *kadın eşitsizliği* (f=2), *geleneksel mimari* (f=2), *korkaklık* (f=1), *komünizm* (f=1), *hijyen* (f=1), *şeriat* (f=1), *sanat* (f=1) ve *zengin mutfak* (f=1) kavramlarını kullanmışlardır (Şekil 6). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ndeki katılımcılar ise Doğu'yu *sefalet* (f=3), *sömürü* (f=3), *itaatkâr* (f=2), *yobaz* (f=1), *adalet* (f=1), *çaresiz* (f=1), *hak ihlali* (f=1), *tüketici* (f=1), *kır yaşamı* (f=1) ve *Kürt* kavramları (f=1) üzerinden tanımlamışlardır. Bu bağlamda Van YYÜ'ndeki katılımcıların "Doğu" kavramına yönelik algılarının temelinde, yaşadıkları yerlerdeki sosyomekânsal dinamiklerinin etkili olduğu söylenebilir. Örneğin Doğu imgesine ilişkin olarak:

K167: "Doğu deyince daha çok Kürt terimi aklıma geliyor".

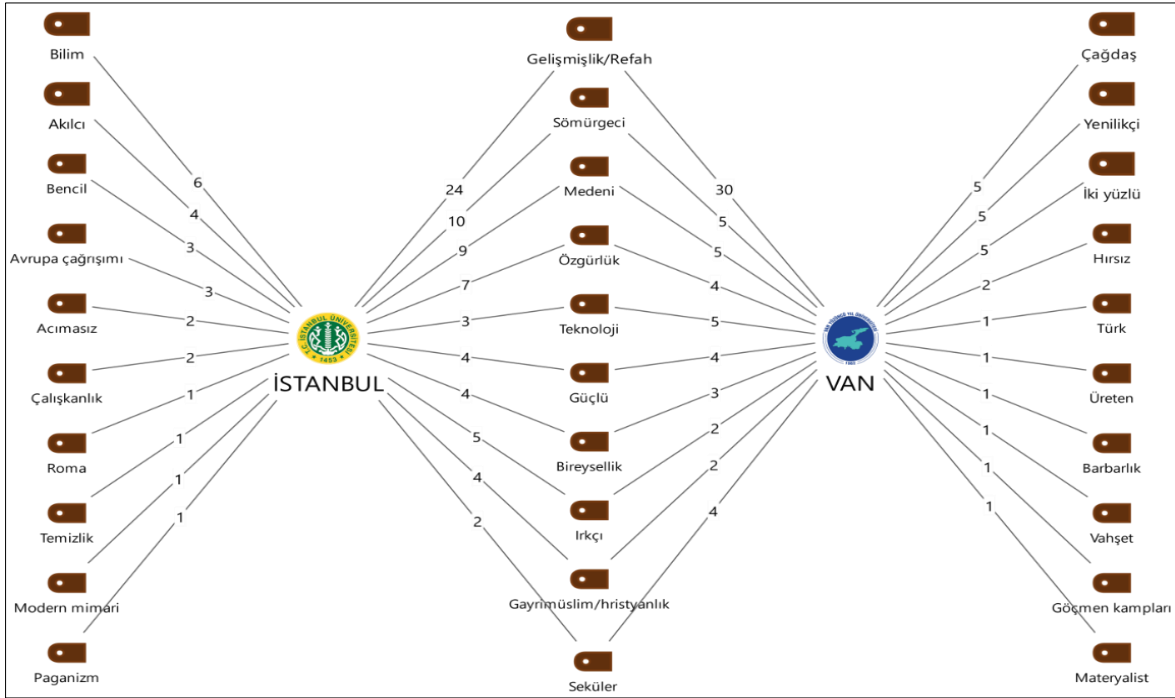
K135: "Buradaki gibi yaşamsal zorluklar, kır yaşamı, köy hayatı ve hayvancılık geliyor".

K147: "Doğu bende hep bir çaresizlik algısı yaratır. Belki de yaşadığım coğrafyadan ötürüdür".

Şekil 6- Doğu kavramına ilişkin algı ve çağrışımları gösteren kavram ağı (iki değişkenli-vaka modeli)

Figure 6- Concept network showing perceptions and associations related to the concept of East (two-variable-case model)

Şekil 7- Batı kavramına ilişkin algı ve çağrışımları gösteren kavram ağı (iki değişkenli-vaka modeli).

Figure 7- Concept network showing perceptions and associations of the concept of the West (two variable-case model).

Batı kavramına ilişkin algı ve çağrışımlarda da, İstanbul Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ndeki katılımcılar arasında farklı eğilimler görülmektedir (Şekil 7). Zira Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde öğrenim gören katılımcılar Batı'yı *çağdaş* (f=5), *yenilikçi* (f=5), *ikiyüzlü* (f=5), *hırsız* (f=2), *Türk* (f=1), *üreten* (f=1), *barbar* (f=1), *vahşet* (f=1), *göçmen kampları* (f=1), *materyalist* (f=1) olarak ifade etmişlerdir. Buna karşın İstanbul Üniversitesi öğrencileri ise Batı'yı *bilim* (f=6), *akılcı* (f=4), *bencil* (f=3), *Avrupa* (f=3), *acımasız* (f=2), *çalışkan* (f=2), *Roma* (f=1), *temiz/hijyen* (f=1), *modern mimari* (f=1), *pagan inanç* (f=1) kavramlarıyla tanımlamışlardır. Buna ifadelerle göre “Doğululuk ve Batılılık” sadece coğrafi bölge ve yerleri ayıran kategoriler değil aynı zamanda etnik kökenleri, toplumların karakteristik özelliklerini ve yaşam biçimlerini birbirinden ayıran hayali ve müphem sınırlardır. Diğer taraftan Türkiye'nin doğusu ve batısına yönelik temsilleri, Oryantalist ve Oksidentalist ideolojinin merkezinde yer alan *ben/öteki* yaklaşım biçimiyle de örtüşmektedir. Nitekim K159 ve K123'ün ifadeleri de ön yargı ve ötekileştirme pratiğini yansıtan örneklerdendir:

K 159: “Doğu kültürüne sahip olduğum için Batı tarafında bu oldukça yargılanıyor. Özellikle hiç doğululara benzemiyorsun, neden Türkçen bu kadar düzgün veya Batı'daki arkadaşlarımızın doğuda insanların silahla caddelerde kol gezdiklerini düşünmesi gibi.”

K 123: “Kendi ülkem adına Türk, Kürt diye tanımlarım ki maalesef ülkemizde bu algı çok fazla. Doğu tarafına Kürt diye bakan ve kınayan birçok ırkçı insan var. Doğu da aynı şekilde Batıya Türk diye bakan kınayan kişiler var ve bu da bizleri cidden üzüyor.”

Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin yerel algılar ve temsiller ile coğrafya arasında bir ilişkisellik kurmak mümkündür. Zira “Doğululuk ve Batılılık sadece coğrafi bir ayrım değil aynı zamanda sosyal bir ayrımdır. Çünkü coğrafya, sosyal kimliklerin oluşumunu doğrudan etkilediği gibi bilişsel temsiller ile toplumsal olanı da mekânla birleştirmekte ve çok boyutlu bir kesişime alan açmaktadır. O halde Doğu ve Batı kavramları, matematiksel tahayyül ve kartografik tekniklere göre anlamlar yüklediği gibi, toplumsal formlar ve temsile dayalı farklı kültürel geleneklerin kodlarına göre de yeniden tanımlanabilmektedirler.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmanın odak noktası, Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin kartografik-coğrafi ifadelerin ideoloji ile harmanlanarak sunulması ve çok boyutlu semantik inşalara dair analizleri çözümlenektir. Bu çözümleneler,

Oryantalist ve *Oksidentalist* yaklaşımlardan hareketle katılımcıların “Doğu ve Batı” kavramlarına yönelik ne tür algı, çağrışım ve bunlara ilişkin hayali/sembolik/imgesel coğrafyaların inşa edildiğine dair değerlendirmeleri içermektedir.

Doğu ve Batı kavramlarının anlam ve çağrışımlarına dair izler sürüldüğünde, bilgi, güç ve iktidar sarmalından beslenen *Oryantalist* ve *Oksidentalist* yazın ve ideolojik söylemlerin önemli birer hareket noktası olduğu görülmektedir. Nitekim bu çalışmanın teorik kapsamını oluşturan *Oryantalizm* ve *Oksidentalizmin* inşa ettiği Doğu ve Batı’nın *coğrafi, kültürel, sosyoekonomik, psikososyal ve (jeo)politik* anlamlarla inşa edildikleri de önemli ölçüde teyit edilmiştir.

Edward Said’in öncülüğünde bir paradigmatik yaklaşım haline gelen *Oryantalizm*, Doğu ve Batı hakkında yapılan bir çok çalışmanın temel hareket alanını oluşturmaktadır. Said’in eleştirdiği *Oryantalist* yaklaşım, Doğu’yu *değişmeyen, taklitçi, pasif, akılcı olmayan, gelenekçi, tembel, dengesiz, mantıksız, duyarsız, egzotik, çocuksu, barbar, ahlaki olarak geri, zayıf ekonomi* vb. (Hobson, 2015; Said, 2017) olarak tarif eder. Bu tasvirler Doğu hakkında “hayali ve (büyük ölçüde olumsuz) sembolik coğrafyaları” inşa etmektedir. Dolayısıyla Doğu halklarının tarihleri, karakteristik özellikleri, kültürel ve politik yaşantıları, *Oryantalistlerin* ürettiği bilgi ile kurgulanmakta ve buna göre bir Doğu yaratılmaktadır. Bu çalışmada elde edilen bulgular da bu paradigmatik yaklaşımı desteklemektedir. Doğu’nun özellikle kaotik bir coğrafya olarak örneğin *Ortadoğu*’nun *gelenekçilik, muhafazakarlık, geri kalmışlık/az gelişmişlik, cahiliyet, savaş ve terör* kavramlarıyla anılması ve bu tür anlamları çağrıştıran kurguların ifade edilmesi de bu düşünceyi destekler niteliktedir.

Doğu ve Batı tartışmalarında, *Oryantalizm* ile ilgili çalışmalara göre “derin” olmayan bir altyapıya ve tartışma sahasına sahip bir diğer kavram ise *Oksidentalizm*’dir. Bu yönüyle *Oksidentalizm*, *Oryantalizm* kadar sağlam bir zemine sahip değildir. Ancak *Oksidentalistlerin*, Batı hakkındaki indirgemeci ve etnomerkezci söylemleri *Oryantalizme* eş değerde olduğu söylenebilir. Nitekim bu söylemler neticesinde, tıpkı *Oryantalizmde* olduğu gibi bu kez Batı(lılar) araştırma nesnesi haline getirilmekte ve “öteki”leştirilmektedir. Bu nedenle Doğu ve Batı ile ilgili her çalışma, *Oksidentalizme* de değinmek ve tematik bağlamı buna göre kurmak durumundadır. Bu bağlamda *Oksidentalizm*, Batı hakkında algı ve “teori”ler üreten bir “zihinsel inşa” olarak değerlendirildiğinde, Batı’ya karşı *kin, nefret, aşağılama ve hor görme* pratiklerinin *Oksidentalizm* söylemlerinde de yer edindiği görülmektedir. Her ne kadar *Oryantalize edilmiş Doğu için*; çocuklaştırılmış, hakir görülmüş, otoritesi zedelenmiş, çoğu zaman eleştirel ve rasyonel düşünce becerileri sorgulanmış olsa da (Mayuzumi, 2015; Moosavi, 2020) simetrik bir üretime alan açtığı da bir gerçektir. Nitekim *Oksidentalize edilmiş Batı için* de ahlaki açıdan *ruhsuz, sapkın, inançsız, duygusuz, mekanik, maddiyatçı, barbar, cinselliğe düşkün, zayıf, saldırgan, materyalist, soğuk, mekanik ve akılcı* söylemler üzerinden nitelendirilmiştir (El-dine, 2016; Bruma & Margalit, 2022). Ayrıca araştırma bulgularında, *Oksidentalist* söylemlerle örtüşen ifadeler de belirlenmiştir. Bu minvalde katılımcılar, Batı’yı *iki yüzlü, bencil, hırsız, bireyci, gayrimüslim, sömürgeci, ırkçı* gibi kavramlar üzerinden tanımlamışlardır. Buna karşın abzı katılımcıların ise Batı’yı *medeni, gelişkin, özgür ve refah seviyesi yüksek* kavramlarıyla tanımladıkları da tespit edilmiştir.

Hiç şüphesiz, *Oryantalist* ve *Oksidentalist* yaklaşımların ürettiği Doğu ve Batı coğrafyaları, basit ve reel mekanlar değil aksine tarihsel, söylemsel ve icat edilen/ hayali/ yapay kurgulardır. Zira hem akademik çevrede hem de gündelik dilde kalıplaşan Batı(lı) ve Doğu(lu) tanımlamaları, bu kurguların (Keyman, Mutman vd., 1996) birer sonucu olduğu da ifade edilebilir. Ning’in (1997:62) de dikkat çektiği üzere, *Oksidentalist* söylemlerde genişçe yer bulan klişeler/imağlar, Arap ülkeleri, Hindistan ve Çin gibi köklü kültürel geleneklere sahip ülkelere şimdiden bir hayalet gibi yayılmış, uygun her toprağa, iklime ve ortama tohumlarını serpmiştir. Dolayısıyla *Oksidentalizm*, imgesel/sembolik/hayali coğrafyalara dair uygulanan ideolojinin ta kendisidir. Batı’nın “ötekileri” olarak *Oksidentalistler*, Batı’yı temsili bir coğrafya düzlemine oturtmakta, bu kültürü indirgemeci ve özcü bir şekilde hayal etmekte ve buna ilişkin ideolojik kurulumlarını pratiğe geçirmektedirler.

Çalışmanın odağını oluşturan Doğu ve Batı kavramları, katografik ve coğrafi anlamlarının yanı sıra tarihsel olarak farklı anlam ve temsillerin yüklendiği çok boyutlu icat edilmiş/hayali/imgesel tanımlamalardır. İktidar ve ideoloji kaynaklı tanımlamalarla bu iki kavramın farklı sosyopolitik, ekonomik, kültürel ve hatta psikososyal kaynaklı anlamlarla işlerlik kazandıkları ve yeniden üretildiklerine dair verili bilgiler, araştırmanın

sonuçlarıyla da teyit edilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın muhtevasını yansıtan temel bulgulara dair sonuçları özetlemek gerekirse;

Coğrafi açıdan ifade edilen doğu ve batı sınırları, belirsiz hatta çoğu zaman öznel ve keyfi uygulamalar sonucunda şekillenmektedir. Örneğin Yakın Doğu, Orta Doğu, Uzak Doğu kavramları Avrupalıların kendilerince sınırlandırdığı coğrafi ve özellikle (jeo)politik tanımlamalardır. Bu coğrafi bölgeler, farklı amaç ve temsil alanlarına göre belirlenmiş ve adlandırılmıştır. Dolayısıyla ne Doğu ne Batı kesin bir coğrafi koordinatla tanımlanamaz ve hatta bu kavramların coğrafi bağlamına ilişkin kullanımlarının da geçersiz kaldığı söylenebilir. Çünkü güneş sisteminde yol alan, etrafında dönem dünyanın konumu nasıl belirlenebilir ki? Elbette ki bu durum büyük ölçüde faraziyelere dayalı anlamlarla yürütülmektedir. Bu araştırmanın sonuçları da bu düşüncüyü önemli ölçüde destekler niteliktedir. Araştırmanın bulgularında da yer verildiği gibi tek bir “doğu” yoktur, aksine birden çok ve farklı yönelimlere göre belirlenen “doğu”lar vardır. *Orta Doğu, Türkiye'nin doğusu, Asya kıtası, Türkiye, Afrika, Arap Yarımadası, Hindistan, Pakistan, Afganistan, Kafkasya* gibi çeşitli ülke ve bölgeleri içine alan Doğu'lar vardır. Aynı şekilde tek bir Batı da yoktur. Söz gelimi Batı; *ABD, Avrupa, Türkiye'nin batısı, Avustralya, Brezilya, Rusya, Japonya* olarak tasavvur edilmesi gibi.

Doğu ve Batı algısına dair farklı coğrafi ölçek ve örüntüleri içeren tanımlamalar da vardır. Hem küresel hem de lokal ölçekli Doğu ve Batı algısına dayanan tanımlamaların olması, her iki kavramın farklı sosyomekânsal bağlam ve ideolojik kurulumlardan beslendiğini göstermektedir. Nitekim hem Doğu hem de Batı için Türkiye'nin bölgesel farklılığına dikkat çeken katılımcılar, *Türkiye'nin doğusu ve batısı ya da İstanbul'un doğusu ve batısı şeklinde* bazı öznel ifadelerin kullanılması, Türkçe literatürde sıklıkla yer alan, Türkiye doğu ve batıyı birbirine bağlayan “köprü” gibidir (Durgun, 2018) metaforuyla yakından ilgili olduğu rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Burada kastedilen Doğu ve Batı kavramları sosyomekânsal açıdan farklılığı temsil etmektedir. Bu zihinsel kurulumlar benzer şekilde, İstanbul Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi öğrencileri için farklı algı ve çağrışımlara sahiptir. Bu durum doğrudan Türkiye'nin doğusundaki ve batısındaki sosyal, kültürel ve etnokültürel özelliklerle ilişkili olduğu yadsınamaz. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde öğrenim gören katılımcıların Doğu'yu *Kürt, kırsallık, işsizlik, kalabalık, engebeli coğrafya, az gelişmiş/geri kalmış, kaçakçılık* (köy hayatı, tarım ve hayvancılık faaliyetleri), Batı'yı ise *Türk, gelişmişlik ve imkânlar, kalifiye insan gücü* olarak ifade etmeleri buna örnek verilebilir. İstanbul Üniversitesi'nde öğrenim gören katılımcıların Doğu ve Batı kavramlarına dair tasavvurlarında ise yerel tipolojilerden ziyade, bölgesel ve küresel ölçekli tanımlamaların (*kadın eşitsizliği, komünizm, çeşitlilik* vb.) daha sık yer aldığı görülmektedir. Konuya dair genel bir tanım yapmak gerekirse, Doğu ve Batı, çeşitli gösteren ve gösterilenler aracılığıyla “iyi-kötü, gelişmiş-gelişmemiş, modern-modern olmayan, yaşanılabilir koşullar-yaşanılması zor koşullar” şeklinde hiyerarşik bir kurulumla dayalı temsillerle ifade etmek mümkündür.

Sonuç olarak Doğu ve Batı; farklı tarihsel, kültürel ve sosyopolitik temsillerin zihinsel tasarımlarına dayalı olay ve olgularla harmanlanarak coğrafi bağlamlarından koparılan ideoloji yüklü hayali/ıcat edilmiş/yapay kurulumlardır. İdeoloji yüklü bu kurulumların dolaşıma sokulmasına öncülük eden ise Oryantalist ve Oksidentalist söylem ve sosyomekânsal temsillere dayalı algı, tutum ve söylemlere dayalı pratiklerdir. Dolayısıyla Doğu ve Batı'ya dair algı ve çağrışımlarda öne çıkan ötekileştirme pratiği doğrultusunda Doğu; *geri kalmışlık, az gelişmişlik, savaş, terör, muhafazakârlık, gelenekçilik, ilkel, geri, yoz, otokratik, baskıcı* vb. anlamlar üzerinden tanımlanmıştır. Batı ise *gelişmişlik, refah düzeyi yüksek, sömürgeci, medeni ama aynı zamanda ikiyüzlü, ırkçı, kapitalist, materyalist, bireyselci* vb. kavramlarla tarif edilmiştir. Tüm bu algı ve çağrışımlar, *Doğu ve Batı'nın* ontolojik ve epistemolojik olarak farklı ideolojileri ve hayali zihinsel kurulumları ve kimlik siyasetini yansıtan birer kurgusal tasarım olduklarını göstermektedir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. The authors declared no conflict of interest
Finansal Destek / funding conditions	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. The authors declared that this study has received no financial support
Yazar Katkıları/Author Contributions	Yazarlar/Authors
Çalışmanın içeriği ve tasarımı/Conception/Design of Study	B. Öztürk – N. Özgen
Metodoloji/Methodology	B. Öztürk – N. Özgen
Veri toplama-oluşturma-iyileştirme/Data Curation	B. Öztürk – N. Özgen
Analiz/Analysis and interpretation of data	B. Öztürk – N. Özgen
Görselleştirme/ Visualization	B. Öztürk – N. Özgen
Yazı taslağı/Writing - Original Draft	B. Öztürk – N. Özgen
Yazma - İnceleme ve Düzenleme/Writing - Review & Editing	B. Öztürk – N. Özgen
Proje yönetimi/Project administration	N. Özgen – B. Öztürk

REFERANSLAR

- Ahıska, M. (2005). *Radyonun Sihirli Kapısı Garbiyatçılık ve Politik Öznellik* (1.b.). Metis Yayınları.
- Akhtar, M.N., & Javaid, F. (2021). Is the Shanghai Cooperation Organization making a “NATO of the East”? *Pakistan Journal of International Affairs*, 4 (4).
- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve Devleti İdeolojik Aygıtları*. İthaki Yayınları
- Anderson, P. (1988). *Gramsci: Hegemonya Doğu/Batı Sorunu ve Strateji*. Alan Yayıncılık.
- Bakic-Hayden, M., & Hayden, R.M. (1992). Orientalist Variations on the Theme "Balkans": Symbolic Geography in Recent Yugoslav Cultural Politics. *Slavic Review*, 51(1), 1-15.
- Bruma, L., Margalit, A. (2022). *Garbiyatçılık: Düşmanların Gözünde Batı* (1.b.). Yapı Kredi Yayınları.
- Bulut, Y. (2002). Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 13-38.
- Bulut, Y. (2004). *Oryantalizmin Kısa Tarihi* (6.b.). Metis Yayınları.
- Bulut, Y. (2007). *Oryantalizm*. Nisan 18, 2023 tarihinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/oryantalizm> adresinden alındı.
- Chen, X. (1995). *Occidentalism: A Theory of Counter-discourse in Post-Mao China*. Oxford University Press.
- Clack, G. (1997). *ABD'nin Portresi*, Birleşik Devletler Enformasyon Ajansı Yayını.
- Corm, G. (2011). *Avrupa ve Batı Miti: Bir Tarih İnşası* (1.b.). İletişim Yayınları.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri:Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Siyasal Kitabevi.
- Delanty, G. (2012). *Avrupa'nın İcadı* (4.b.). Liberte Yayınları.
- Diken, E.T. (2020). İmparatorluk'un Siyasi Coğrafyası: Oryantalizm ve Bölgeselleştirme Ekseninde Arap İsyanları ve Türkiye, Yeşiltaş M., Durgun S., Bilgin P. (Eds) içinde *Türkiye Dünyanın Neresinde?* (s. 179-205). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Dural, H.P., Tuzkaya, F., & Koç. E. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Doğu-Batı Temsilleri: Ayrımlar, Eleştiriler, Talepler, *Türk Psikoloji Yazıları*, 21(Özel sayı), 103-116.
- Durgun, S. (2018). *Memalik-i Şahane'den Vatan'a* (1.b.). İletişim Yayınları.
- El-Dine, S.N. (2016). Arab Youth Occidentalisms: Images of the West and the Negotiation of Gender Relations in Syria and Jordan. *Suomen Antropologi: Journal of the Finnish Anthropological Society*, 41(2), 11-31.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2*. (4.b.). Ayrıntı Yayınları.

- Fukuyama, F. (2012). *Tarihin Sonu mu?* (3.b.). Profil Yayınları
- Giddens, A. (2005). *Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki* (1.b.). Paradigma Yayıncılık.
- Haldrup, M., Koefoed, L., & Simorsen, K. (2006). Practical Orientalism—Bodies, Everyday Life and the Construction of Otherness. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 88(2), 173-184.
- Hanefi, H. (2006). Oryantalizmden Oksidentalizme, Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu. İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Dü) İBB Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları içinde (s. 80-90), İstanbul.
- Hayden, M. (1995). Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia. *Slavic Review*, 54(4), 917-931.
- Hentsch, T. (2008). *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı* (2.b.). Metis Yayınları
- Hobson, J.M. (2015). *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri* (2.b.). Yapı Kredi Yayınları.
- Huntington, S. P. (2010). *Medeniyetlerin Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (15.b.) Okyanus Yayınları.
- Kabbani, R. (1993). *Avrupa'nın Doğu İmajı*, (1.b.). Bağlam Yayıncılık.
- Kaczmarek, M. (2017). Non-western Visions of Regionalism: China's New Silk Road and Russia's Eurasian Economic Union. *International Affairs*, 93 (6), 1357-1376
- Kalın, İ. (2020). *İslam ve Batı* (19.b.). İSAM Yayınları.
- Kasbarian, J.A. (1996). Mapping Edward Said: Geography, Identity, and the Politics of Location. *Environment and Planning D: Society and Space*, 14(5), 529-557.
- Keyman, F., Mutman, & Yeğenoğlu, M. (1996). *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark* (1.b.). İletişim Yayınları.
- Kılıçbay, M.A. (1998). Fakir Akrabanın Talihi, *Doğu Batı*, 1(2), 55-63.
- Laidi, Z. (2023). BRICS Summit: 'Once the Anti-Western Grievances Have Been Voiced, Each Country is Pursuing Its Own Agenda' Ekim 10, 2023 tarihinde Le Monde: https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2023/08/22/brics-summit-once-the-anti-western-grievances-have-been-voiced-each-country-is-pursuing-its-own-agenda_6103992_23.html adresinden (10.10.2023) alındı.
- Lewis, B. (2017). *İslam ve Batı* (2.b.) Akılçelen Kitapları.
- Lewis, M. L., Wigen, K. E. (1997). *The Myth of Continents*. University of California Press.
- Mahçupyan, E. (1999). Osmanlı Dünyasının Zihni Temelleri Üzerine. *Doğu Batı Dergisi*(8).
- Makdisi, U. (2007). Osmanlı Oryantalizmi. A. Yılmaz (Ed.) içinde, *Oryantalizm Tartışma Metinler* (s. 271-315), Doğu Batı Yayınları.
- Mayuzumi, K. (2015). Navigating Orientalism: Asian Women Faculty in the Canadian Academy, *Race Ethnicity and Education*, 18(2), 277-296.
- Memiş, E. (2021). Eskiçağda Doğu-Batı Mücadelesine Kısa bir Bakış, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8(1), 359-390.
- McNeill, W.H. (1997). What We Mean by the West. *Orbis*, 41(4), 513-525.
- Megill, A. (2021). *Aşırılığın Peygamberleri* (1.b.). Metis Yayınları
- Merriam, S.B. (2018). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama için Bir Rehber* (1.b.). Nobel Akademi Yayıncılık
- Moosavi, L. (2020). Can East Asian Students Think? Orientalism, Critical Thinking and the Decolonial Project. *Education Sciences*, 10(10), 286
- Morley, D., Robins, K. (2011). *Kimlik Mekanları* (2.b.). Ayrıntı Yayınları.
- Ning, W. (1997). Orientalism Versus Occidentalism. *New Literary History*, 28(1), 57-67
- OED. (2023). *East*, *Online Etymology Dictionary*. Ağustos 08, 2023 tarihinde Online Etymology Dictionary: <https://www.etymonline.com/search?q=east> adresinden alındı
- OED. (23. 07, 2023). *Oxford English Dictionary*. Temmuz 23, 2023 tarihinde Oxford English Dictionary: <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=east> adresinden alındı
- Özçelik, G. (2017). *Oksidentalizm Doğu Toplumlarında Modernizme Ulaşan Mecburi İsikamet* (1.b.) Ekin Yayınevi.
- Özey, R. (2017). *Ortadoğu'nun Jeopolitiği* (2.b.). Pegem Akademi Yayınları

- Özgen, N. (2019). Nitel Araştırmalarda Verilerin Toplanması ve Analizi. N. Özgen (Ed.) içinde, *Beşeri Coğrafyada Araştırma Yöntemleri ve Teknikler* (s. 158-196). Pegem Yayıncılık.
- Özgen, N. (2019). Ortadoğu Kavramına Yönelik Zihinsel Tasarımlar. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 41, 36-58.
- Polat, F. A. (2006). Hanefi'nin Oksidentalizmi, Temaşaya Değmez Bir Tuluat Mıdır?, *Marife*, 6(3), 71-107.
- Revel, J. (2012). *Foucault Sözlüğü*, (1.b.). Say Yayınları
- Russ, J. (2021). *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, (2.b.). Doğu Batı Yayınları.
- Russel, B. (2014). *İktidar*. Cem Yayınevi
- Said, E. (2017). *Şarkiyatçılık*, (10.b.). Metis Yayınları.
- Said, E. (2020). *Medyada İslam*, (3.b.). Metis Yayınları.
- Said, E. (2021). *Kültür ve Emperyalizm*, (1.b.). Metis Yayınları.
- Sanayır, B. (2010). *Türkiye'de Doğu Batı Algılayışları: Siverek Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Sezer, B. (1998). Doğu Batı Ayrımı. *Doğu Batı Dergisi*, (2), 37-45.
- Shaheen, J. G. (1985). Media Coverage of the Middle East: Perception and Foreign Policy. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 482, 160-175.
- Stein, H. F. (1976). Russian Nationalism and the Divided Soul of the Westernizers and Slavophiles. *Ethos*, (4), 407-412.
- Südaş, İ., & Öz, İ. (2018). Davranışsal coğrafyada bilişsel haritalar: Ege Üniversitesi kampüsü örneği. *Türk Coğrafya Dergisi* (71), 81-92.
- Şahin, Y. (2017). Michel Foucault'da Söylem Analizi. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 119-135.
- Şulul, C. (2018). Doğu Kavramı ve Coğrafi Sınırlar. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 11(43), 153-163
- TDK. (2023). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Temmuz 10, 2023 tarihinde Türk Dil Kurumu: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Tonnesson, S. (2006). Oryantalizm Oksidentalizm ve Ötekini Tanımak, *Marife*, 6(3), 357-366.
- Turner, B. S. (2003). *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, (1.b.). Anka Yayınları.
- Türkmen, S. (2018). Oryantalizmin Doğu Algısı. *İ.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 151-170.
- Uluç, G. (2009). *Medya ve Oryantalizm* (1.b.). Anahtar Yayınevi.
- Yavuz, Ş. (2006). İslam'ın Ötekileştirmeye Meydan Okuması veya "Ontolojik" Ötekiden "Vasıfsal" Ötekileştirmeye İntikalın Macerası, *Marife*, 6(3), 135-156.
- Wiesner-Hanks, M. E. (2021). *Kısa Dünya Tarihi*. (1.b.) İş Bankası Yayınları.

